

AL XIV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
(BUCUREȘTI 1939–ROMA 1950)

SANDA GOLOPENȚIA*

ABSTRACT

THE FOURTEENTH INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIOLOGY
(BUCHAREST 1939–ROME 1950)

Due to the imminence of war, the Fourteenth International Congress of Sociology (Bucharest, 29 August–6 September 1939, president D. Gusti) was postponed, two weeks before taking place, until April 1940 and later on *sine die*. It was finally held in Rome (30 August–2 September 1950, president Corrado Gini), without the expected Romanian participation, which had been blocked by the communist regime. The study presents the preparation of the Bucharest Congress (1937–1939 and 1940–1948, based on unpublished documents from Anton Golopenția's personal archive), the Congress in Rome and a comparison between them (with respect to cooperation with the International Institute of Sociology; the participants announced/present; the program; the sections; the communications announced/presented; the published *Works/Acts*; the relevance for the development of sociology). The Congress in Bucharest would have been the first international congress of sociology organized in southeastern Europe. The Congress in Rome marked the separation, which lasted until the seventies, between occidental researchers and their Eastern European colleagues.

Keywords: The Fourteenth International Congress of Sociology; The International Institute of Sociology; Dimitrie Gusti; Anton Golopenția; Corrado Gini.

*

Departa de a nu fi avut loc, congresul care urma să se desfășoare la București în august–septembrie 1939 sub egida Institutului Internațional de Sociologie (I.I.S.) și a fost amânat pentru aprilie 1940 iar ulterior *sine die*, s-a ținut, în fapt, în anul 1950, la Roma, fără participarea românească de rigoare, care fusese blocată de regimul comunist. Documente aparținând arhivei personale a lui Anton Golopenția, precum și declarații ale lui Golopenția în cursul anchetei Pătrășcanu pe care le-am

* Prof. Em. Brown University, Providence, R.I., 02912, U.S.A.; e-mail: sanda_golopenția@brown.edu.

reprodus în volumul *Ultima carte*, ne permit să înțelegem dinăuntru (a) activitatea direcțiilor din Institutul de Cercetări Sociale al României (I.C.S.R.) pentru pregătirea Congresului; (b) publicațiile prevăzute și realizate pentru Congresul bucureștean; (c) eforturile întreprinse de D. Gusti și, din închisoare, de A. Golopenția, pentru a obține participarea Profesorului la Congresul de la Roma și (d) continuitatea dintre pregătirea congresului bucureștean, prelungită în anii războiului și dincolo de el, și pregătirea congresului de la Roma, cu sugestii de comunicare între cele două comitete organizatoare. Cum materialul inedit privind comunicările românești pentru congres formează obiectul unui studiu aparte, nu îl vom discuta în paginile de față.

Date importante privind congresul plănuț la București apar și în volumul I din *Actes du XIVe Congrès international de sociologie* publicat la Roma în anul 1953. Le vom comenta în ultima parte a articolului de față, în care vom prezenta și o scurtă comparație între cele două congrese.

INSTITUTUL INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE

Fondat în anul 1893 de René Worms, Institutul Internațional de Sociologie este cea mai veche asociație sociologică actuală care poate fi definită printr-o existență continuă. El a fost sărbătorit la 100 de ani în cadrul celui de al XXXI-lea Congres I.I.S. (Paris 1993), având tema „Cent ans de sociologies: rétrospective et prospective” și la 120 de ani prin al 41-lea Congres Internațional de Sociologie de la Uppsala (2013), a cărui temă era „Sociology in Its Global Contexts: International Institute of Sociology at 120”.

Principala manifestare a institutului o reprezintă congresele internaționale pe care le organizează, cu o periodicitate variind între doi și trei ani, la început în Franța și treptat, cu colaborări locale, în alte centre europene. Până la Congresul al XIII-lea de la Paris (2–5 septembrie 1937), congresele poartă numele de „Congrès de l’Institut international de sociologie” precedat de numărul de ordine. Din acest moment se trece la denominația „Număr de ordine + Congrès international de sociologie”.

În concepția lui René Worms, congresele I.I.S., care prilejuiau un număr relativ restrâns de comunicări ale membrilor, urmăreau discutarea exhaustivă a unei teme date, folosind ca metodă observația, experimentul, clasificarea și inducția. Teme de congrese fuseseră, de exemplu, „Materialismul economic și istoric” (Congresul al IV-lea, Paris, 1900), „Relația dintre sociologie și psihologie” (Congresul al V-lea, Paris 1903), „Lupta de clasă” (Congresul al VI-lea, Londra, 1906), „Solidaritatea socială în timp și spațiu” (Congresul al VII-lea, Berna, 1909), „Progresul social” (Congresul al VIII-lea, Roma, 1912).

I.I.S. este o organizație electivă concepută inițial sub formă de academie, numărând 100 de membri activi și 200 membri asociați, aleși dintre sociologii

recunoscuți ai lumii. Până în anii 1930 numai membrii (activi sau asociați) puteau prezenta comunicări în cadrul congreselor I.I.S. sau publica articole în „Revue internationale de sociologie” (de aici înainte *RIS*). Asistența la congrese era însă mult mai largă, ele atrăgând figuri culturale și politice proeminente pe plan internațional. Cu încurajarea I.I.S., societăți sociologice naționale iau ființă la Paris, Geneva, Palermo, Bruxelles, Londra, în Statele Unite și în Ungaria.

În Franța, I.I.S. ocupă o poziție de outsider în raport cu *establishmentul* durkheimian. Worms, Tarde, Gaston Richard, G.-L. Duprat (care fusese studentul lui Durkheim) sunt în fapt anti-durkheimieni convinși. Revista „Revue internationale de sociologie” (*RIS*) a Institutului rivalizează cu revista durkheimiană „L’Année sociologique”. Alături de ea se impun „Annales de l’Institut international de sociologie” (1895–1995¹).

Observații interesante privind marginalizarea lui Worms, care continuă în istoria sociologiei până în zilele noastre, apar în Mosbach-Natanson (2008 și 2014). Conform autorului, opțiunile lui Worms în materie de teorie (adeziunea, cel puțin inițială, la o teorie organică a societății care pierdea teren la sfârșitul secolului XIX), cadru instituțional (Worms a predat sociologie la Facultățile de Drept din Paris și Caen) și scara activității sociologice (prioritar internațională, doar 10 din cei 100 de membri ai I.I.S. fiind francezi) contrastează cu cele ale durkheimienilor, care funcționează în cadrul instituțional oferit de Facultățile franceze de Litere din Bordeaux, Toulouse, Paris (unde sociologia devine parte a licenței de Filosofie) și pledează pentru o „naționalizare” a sociologiei, prezentată de Durkheim ca știință eminentamente franceză. Trebuie notat însă că, încă de la Congresul III al I.I.S., în care fusese pusă în discuție și criticată de Tarde teoria organică a societății, Worms va pune o surdină organicismului, declarând că analogia fusese exagerată². Fertil într-o primă etapă, internaționalismul sociologic al lui Worms duse la crearea unor asociații naționale de sociologie care se vor dezvolta însă la început în vas închis, nerevenind la preocupări internaționale decât după un număr de ani. Astfel, în ciuda faptului că o serie de idei depășite caracterizează atât prestația lui Worms cât și pe cea a lui Durkheim, istoria sociologiei continuă, în mare măsură, să ignore aportul instituțional și teoretic al lui Worms (care a susținut, între altele, spre deosebire de durkheimieni, că sociologia este o știință a societăților moderne dezvoltate și nu a societăților primitive, idee comun acceptată astăzi). A jucat un rol, în canonizarea lui Durkheim, față de intrarea în penumbră a lui Worms, și faptul că cel de al doilea a dat prioritate carierei de înalt funcționar în administrația franceză (cariera universitară ocupând al doilea loc în viața lui și universitarii fiind relativ slab reprezentați în Societatea de sociologie afiliată I.I.S. de la Paris³). În

¹ „Annales” au apărut între 1895–1931 (nr. 1–16) și, cu mențiunea N.s. (Nouvelle série) între 1990–1995 (nr. 1–6), fiind publicate în franceză în prima perioadă și în engleză în cea de a doua.

² Cf. Worms (1921), p. 28.

³ În fapt, așa cum arată Mosbach-Natanson (2014), activitatea de producție științifică se deplasase în Franța, de la academii și societățile savante ale vechiului regim, la universități, care o integraseră, după model german, în chiar cursul vieții lui Worms (p. 7).

istoria științei, așa cum se practică astăzi, activitatea exterioară universității (care rămâne factor central de consacrare) tinde să fie încă relativ neglijată. Astfel, inițiativele instituționale ale lui Worms (care crease prima revistă academică de sociologie – *RIS* în 1893, prima societate academică de sociologie – I.I.S. în 1894, cu corespondentul ei local – *Société sociologique de Paris*, în 1895, și inițiasse o serie importantă de publicații sociologice – „Bibliothèque sociologique internationale” la Giard & Brière în 1896, în care au apărut peste 50 de volume) este minimalizată, iar mobilizarea internațională a sociologilor epocii, pe care a încercat-o și pe care G.-L. Duprat a continuat-o îndrăzneț, își așteaptă încă cercetătorii.

Conducus de Worms (1893–1925), Gaston Richard (1925–1930), G.-L. Duprat (1930–1937), care asigură pe rând funcția cheie de secretar-general, I.I.S. cunoaște în 1937 un moment de ruptură discretă, prin transferul conducerii de la G.-L. Duprat la E. Lasbax, hotărât în cadrul adunării generale din cadrul Congresului Internațional de Sociologie de la Paris. Lasbax conducea și revista *RIS* a Institutului.

Numit secretar general al I.I.S. în anul 1933, Duprat ar fi trebuit să asigure această funcție până în anul 1943. Vocația lui de sociolog și capacitățile lui de organizare erau reductibile. Încă din 1930, ca profesor de sociologie la Universitatea din Geneva, Duprat propusese însă crearea unei Federații internaționale a tuturor asociațiilor care studiază fenomene naționale în mod științific. În anul 1933, la Congresul de la Geneva organizat de Duprat în jurul temei „Previziunea sociologică”, proiectul este adoptat, luând ființă astfel organismul numit *Fédération internationale des sociétés et instituts de sociologie* (*Fédération I.S.I.S.*). La Federație aderă, din 1933, Institute of Sociology (Londra), *Société de Sociologie Masaryk* (Praga), Institutul Social Român (România), *Deutsche Gesellschaft für Soziologie* (Germania), Institutul Solvay de Sociologie (Bruxelles), societățile de sociologie din Paris și Geneva, secția italiană a I.I.S., Societatea de sociologie din Zagreb, societățile de sociologie din Budapesta și din Polonia, precum și grupuri de sociologi din Iran, India, Japonia, Olanda, America de Sud, Bulgaria⁴.

În concepția lui Duprat, I.I.S. era nucleul, organul permanent al Federației I.S.I.S., care trecea în fapt pe primul plan. Nu mai era vorba de un organism de tip academic, ci de o rețea de instituții în al cărei focar se situa I.I.S. Cele 100 de locuri de membri titulari și 200 de locuri de membri asociați erau distribuite în cadrul Federației, după proporția pe care o reprezentau asociațiile federate. La Congresul din 1935 de la Bruxelles, în care s-a discutat cooperarea intelectuală în studiile sociologice, proporția aceasta era de 35% pentru America; câte 10% pentru asociațiile din Anglia, Germania, Franța și Italia; și 25% pentru toate celelalte țări⁵.

⁴ Cf. Duprat (1936), p. 450. Enumerarea pare a respecta ordinea cronologică a aderărilor.

⁵ *Ibid.*

După cum se vede, proporția sociologilor americani crescuse considerabil. Duprat sublinia însă faptul că nicio „școală” națională nu avea să prevaleze, știința sociologică neidentificându-se cu o țară anume⁶. Ca rezultat, în anunțul celui de al XIII-lea Congres (Paris, 1937) I.I.S. apărea pe locul al doilea între instituțiile organizatoare, care erau deci: Fédération internationale des Sociétés et Instituts de Sociologie și Institut International de Sociologie.

Federația era condusă de un birou compus dintr-un secretar general și un cenzor și trezorier aleși pe zece ani, dintr-un președinte și trei vice-președinți aleși pe rând dintre reprezentanții asociațiilor federate și funcționând pe timp de un an și din câte un corespondent național pentru fiecare țară, care avea drept de deliberare în toate deciziile importante (corespondentul național pentru România era G. Vlădescu-Răcoasa). Secretarul general era reprezentantul statutar al Federației I.S.I.S. și al I.I.S. în toate împrejurările.

Accentuării importanței administrative a secretarului general și extinderii domeniului în care ea se exercita, i se adăuga, pe plan strict științific, funcția de raportor general pe care Duprat a asumat-o și exercitat-o în mod exemplar dar ultravizibil, analizând toate comunicările trimise dinainte de participanții la congresele de la Geneva, 1933, Bruxelles, 1935 (cu tema „Forme elementare ale vieții sociale”) și Paris, 1937 (cu tema „Echilibrul social”) și publicând cu regularitate ample rapoarte generale. Faptul nu a fost perceput pozitiv de unii dintre membrii I.I.S.

Încă de la Paris, reacția care se profila, neexprimată public, era aceea de a reveni la primatul I.I.S. și la modalitățile wormsiene de organizare. Nu știm cât din această stare de fapt urma să facă obiectul adunării generale a I.I.S. la Congresul de la București. Congresul de la Roma a făcut-o, după cum vom vedea, pe deplin evidentă.

Continuitatea activității I.I.S. a cunoscut, pe plan mai larg, două momente de criză datorate celor două războaie mondiale ale secolului XX. Din cauza izbucnirii Primului Război Mondial și a dificultăților perioadei postbelice, Congresul prevăzut pentru 1915 nu a putut avea loc. Un interval de 15 ani s-a interpus astfel între congresul al VIII-lea de la Roma din 1912 și congresul al IX-lea de la Paris, din 1927. Al doilea moment de criză este cel pricinuit de al Doilea Război Mondial, când, între congresul gata să înceapă la București în 1939 și congresul tiz care s-a desfășurat la Roma în 1950, s-a interpus un răstimp de 11 ani. Faptul de a fi avut loc după un lung interval inactiv a creat atât pentru Congresul din 1927, cât și pentru cel din 1950 (în cazul căruia se adăuga o criză internă de viziune a instituției tutelare), o misiune suplimentară: aceea de refacere a continuității și de reafirmare a I.I.S. Într-un fel, aceste două congrese prezintă și ele, după cum vom vedea, elemente structurale comune.

⁶ Duprat (1936), p. 451.

PREGĂTIREA CONGRESULUI

Informații privind organizarea la București a celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie apar cu regularitate în revista „Sociologie românească”, de obicei sub rubricile *Însemnări* sau *Fapte, vești, publicații*, începând din anul 1937⁷. Ele constituie un jurnal de bord al Congresului bucureștean. Le putem subdiviza în: **A. Antecedente**; **B. Propuneri românești**; **C. Început de organizare**; **D. Rolul I.C.S.R.**; **E. Amânarea Congresului și continuarea pregătirilor**.

A. Antecedente. În „Sociologie românească”, nr. 2–3/1937, la rubrica *Însemnări*, e publicată, în traducere românească, o scrisoare a Prof. René Maunier, președinte al Comitetului de organizare al celui de al XIII-lea Congres I.I.S. de la Paris (1937), către D. Gusti, prin care acesta din urmă e invitat să facă parte din Comitetul de onoare al Congresului. Cităm o parte a acestei scrisori:

8 martie 1937/Domnule Președinte,/Am fi foarte mândri și foarte fericiți, dacă ați vrea să ne îngăduiți să vă înscriem în Comitetul de onoare al viitorului Congres./Veți fi singura personalitate străină între membrii acestui comitet. Relațiile numeroase care vă leagă de sociologia franceză, importanța lucrărilor dvs. îndreptătesc dorința noastră de a vă vedea numele în rândul celor care patronează lucrările noastre (p. 144).

La congres, organizat de I.I.S. și Federația I.S.I.S. (în această ordine) în cadrul Expoziției Universale de la Paris, România participă cu patru rapoarte datorate lui D. Gusti (*Paralelismul sociologic*), H.H. Stahl (*Momente de echilibru în istoria satului românesc*), Tr. Herseni (*Echilibrul social al satului românesc actual*) și G. Vlădescu-Răcoasa (*Echilibre internaționale și un Raport despre sociologia din România*)⁸.

În numărul 9–10/1937 apare, la aceeași rubrică *Fapte, vești...*, cu o precizare contextuală interesantă, înștiințarea privind alegerea Bucureștiului ca gazdă a Congresului al XIV-lea al I.I.S. și Federației I.S.I.S.: „Alegerea Bucureștiului și nu a New-Yorkului, unde are loc, în 1939, Expoziția mondială (sublinierea noastră, S. G.)⁹ se datorește interesului Congresului pentru sociologia românească” (p. 487). Sunt citate de asemenea, ca motivând opțiunea, contribuția bogată a sociologilor din România și prezența profesorului Gusti la Congresul de la Paris. Și se fac precizări cu privire la așteptările generale ale I.I.S. și Federației: „Tema discuțiilor și a comunicărilor urmează să fie stabilită de comitetul de organizare din București

⁷ Vezi, astfel, „Soc. rom.” II (1937), nr. 2–3, p. 144; nr. 7–8, p. 376; nr. 9–10, p. 487; nr. 11–12, p. 572; III (1938), nr. 1–3, p. 102; nr. 4–6, p. 281; nr. 7–9, p. 410; nr. 10–12, p. 603; IV (1939), nr. 1–3, p. 136–140; nr. 4–6, p. 330, 334–335; IV (1942), nr. 7–12, p. 599, 667.

⁸ Notă datorată lui Traian Herseni, apărută la rubrica *Fapte, vești, publicații*, în „Soc. rom.” II (1937), nr. 7–8, p. 376.

⁹ Congresele științifice internaționale au fost multă vreme organizate pe lângă expozițiile universale.

în înțelegere cu Comitetul de direcție al Institutului Internațional și al Federației. S-a cerut ca ea să fie pusă în așa fel încât să intre în cadrul ei o expunere cât mai amănunțită a teoriei și a metodelor de lucru ale Școlii de la București. Chestiunea teoretică ar purta dar, pare-se, asupra cercetărilor sociologice la teren și asupra funcțiunii pe care o pot avea în conducerea națiunii și în precizarea teoriei sociologice. Iar chestiunea concretă va purta, pare-se, asupra înfățișării de rezultate ale unor cercetări la teren în țara proprie sau în străinătate” (p. 488).

B. Propuneri românești. Din nr. 11–12 al „Soc. rom.” II (1937), aflăm că, ales președinte al Congresului din 1939, Gusti face propuneri Institutului Internațional de Sociologie privind modul de organizare și temele abordate. El recomandă lucrul în ședințe plenare și în secții; invitarea tuturor sociologilor români și străini, și nu numai a membrilor I.I.S.; și organizarea de expediții și demonstrații la teren (sublinierile noastre, S. G.). Temele propuse de profesor sunt: „metodele sociologiei (cu o specială privire a metodei monografice), problema sat-oraș, problema popor-națiune, problema statului, pentru ședințele plenare și problema coordonării științelor sociale în învățământ, a familiei, a claselor, a partidelor și a societății pentru ședințele în secțiuni” (p. 572).

Un alt rând de propuneri, înaintate de Mircea Vulcănescu, cu susținerea lui Vlădescu-Răcoasa, Tr. Herseni și A. Golopenția, apar în nr. 1–3/1938 al „Soc. rom.”. Tema pe care o recomandă Vulcănescu – *Où en est la Sociologie? Bilan de la Sociologie mondiale en 1939* – ar putea fi examinată, în viziunea lui, prin trei ședințe plenare: „1. *Conceptions sociologiques contemporaines et leur influence sur les sciences sociales particulières*; 2. *Les méthodes actuellement employées en sociologie. Leurs visées. Leurs résultats*; 3. *L'utilisation des résultats de la sociologie par la politique d'état*” (p. 102).

Remarcăm, printre propunerile acceptate de I.I.S. ale lui D. Gusti, extinderea dreptului de participare cu comunicări la nemembri I.I.S., care se va generaliza ulterior în cadrul congreselor I.I.S., și includerea demonstrațiilor la teren, fără precedent în istoria congreselor organizate de I.I.S., despre care ar fi interesant de văzut dacă a fost vreodată reluată în congresele ulterioare ale I.I.S. Pe planul temelor, celei menționate întâi de D. Gusti – *Metodele sociologiei (cu o specială privire a metodei monografice)* –, care afișa prea apăsător cercetările românești, i-a fost preferată tema *Sat și oraș*, de natură să asigure o comunicare mai amplă între congresiști, fără a elimina posibilitatea abordării campaniilor monografice.

C. Început de organizare. Numărul 4–6/1938 (p. 281) al „Soc. rom.” anunță structura Secretariatului Congresului: Secretar general – d-l Vulcan; Secretar pentru participarea română – Tr. Herseni; Secretară pentru participarea anglo-saxonă – Christina Galitzi; Secretar pentru participarea franceză-belgiană-elvețiană – H.H. Stahl; Secretar pentru participarea germană și maghiară – A. Golopenția; Secretar pentru participarea cehă și poloneză – Mihai Pop. Urmasă să se ocupe de „Expoziția metodologică” H.H. Stahl și de „Excursia de studii în țară” O. Neamțu. Și se așteptau sugestiile participanților înainte de fixarea programului definitiv și a datei congresului.

În „Soc. rom.” 7–9/1938 (p. 410) sunt publicate, alături de programul congresului, sub semnăturile lui René Maunier, Profesor la Universitatea din Paris, Președinte al I.I.S., și D. Gusti, Președintele Congresului, o invitație (tradusă în limba română) care precizează data congresului (29 august–14 septembrie 1939), organizat de I.C.S.R. sub Înalta Președinție de Onoare a M.S. Regele Carol al II-lea și programul acestuia. Ședințele plenare sunt centrate pe problema *Sat–Oraș*, „care interesează în egală măsură sociologii americani și europeni și îngăduie punerea în valoare a lucrărilor Școlii de la București”, temele de discuție pentru ședințele de după-masă fiind *Tipuri de unități sociale*, *Predarea sociologiei și a științelor sociale* și *Organizarea cercetărilor sociale*. Ședința de deschidere urma să aibă loc pe 29 august, ședința administrativă a I.I.S. și ședința de închidere erau programate pe data de 2 septembrie dimineața, fiind urmate în cursul după-amiezii de vizite la Muzeul Satului și la „Expoziția sociologică”. Între duminică 4 septembrie și marți 13 septembrie fusese prevăzută o excursie științifică „pentru a cunoaște opera practică și de cercetări a Echipelor, în sate din Muntenia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat și Dobrogea. (...) Participanții și membrii familiilor lor vor fi oaspeții Președintelui Congresului, pentru durata excursiei”, transportul, întreținerea etc. fiind „complet gratuite” (p. 410). Termenul de completare a adeziunilor, incluzând titlul și rezumatul comunicării, era 1 ianuarie 1939, textul complet al comunicărilor (20 minute, 10 p., în limbile engleză, franceză, germană sau italiană) urmând să fie trimis spre publicare înainte de 15 martie 1939. Legitimățiile eliberate pe baza adeziunii asigurau gratuitatea vizei la legațiile românești, reduceri de 75% la C.F.R., Serviciul Maritim Român (cu serviciile la Alexandria, Jaffa, Pireu, Istanbul, Constanța) și Serviciul Danubian Român (Viena-Giurgiu) – transmise agențiilor Cooks, American Express, Wagon Lits etc. –, reduceri similare urmând să fie negociate de Comitetul de organizare și cu alte guverne/companii.

Din „Soc. rom.” 10–12/1938 (p. 410) aflăm că până la 15 decembrie fuseseră trimise 1917 invitații, după cum urmează: 299 în S.U.A., 202 în România, 65 în Italia, 50 în Franța, 43 în Belgia, 35 în Elveția, câte 27 în Germania și Polonia, 17 în Ungaria, câte 16 în Iugoslavia și Cehoslovacia, 12 în Bulgaria și 5 în Grecia. Și fuseseră primite 71 adeziuni, 63 rezumate și peste 70 înscrieri la excursie.

D. Rolul I.C.S.R. De la înființare (legea din 8 octombrie 1938), I.C.S.R., cu sediul la București, filiale regionale și federalizând un număr de 50 de instituții publice și particulare¹⁰, asumă, alături de I.I.S., sarcinile impuse de alegerea Bucureștiului ca gazdă a Congresului Internațional de Sociologie. Rapoartele asupra activității direcțiilor I.C.S.R. publicate în „Soc. rom.” 1–3/1939 (p. 132–136) și 4–6/1939 (p. 332–337) ne permit să întrededem elemente ale muncii depuse.

¹⁰ Aceste instituții hotărâseră „federalizarea lor, în cadrul unui plan de cunoaștere a realității românești” în ședința din 23 iunie 1938 convocată de Institutul Social Român și urmau să fie conduse de o comisie de 57 membri recrutați din cadrul lor conform deciziei din 2 noiembrie 1938 („Soc. rom.”, 10–12/1938, p. 602).

La Direcția Documentării, condusă de Christina Galitzi Brătescu, se pregătește pentru Congresul internațional de sociologie, sub conducerea lui N. Georgescu-Tistu, o *Bibliografie a satului românesc*, se lucrează la o bibliografie – *La Sociologie générale* – a publicațiilor în materie apărute în întreaga lume în perioada 1937–1938 și se activează Comitetul de organizare a Congresului.

La Direcția Cercetărilor se efectuează redactarea definitivă a monografiilor sociologice *Nerej* (pe baza cercetărilor din 1927 conduse de D. Gusti și a celor din 1938 conduse de H.H. Stahl; redactare în limba franceză), *Drăguș* (cercetat sub conducerea lui D. Gusti în 1929 și 1932 și sub conducerea lui Traian Herseni în 1938; redactare prevăzută inițial în engleză¹¹, ulterior optându-se pentru limba română), *Clopotiva* (cercetată și prelucrată cu echipieri și monografiști, sub conducerea lui I. Conea), a anchetei *60 sate românești* (sub conducerea lui A. Golopenția și D.C. Georgescu, pe baza materialului cules de echipele studențești în 1938, lucrarea fiind intitulată inițial *Cercetările Echipelor studențești în campania 1938* și prevăzută a avea patru volume, după cum se poate vedea din rapoartele 1, 2 și 4 ale lui A. Golopenția reproduse în *Anexă*), și a planurilor de lucru și chestionarelor care alcătuiau substanța volumului *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (intitulat la început *Plan de lucru și chestionare pentru studiul monografic al realităților sociale*). Alte proiecte, cum sunt redactarea monografiei sociologice a satului *Vidra* (sub conducerea lui Fl. Florescu), cercetarea a nouă regiuni ale țării (trei regiuni, sub conducerea lui A. Golopenția, respectiv Tr. Herseni și H.H. Stahl, plus șase regiuni cercetate de Regionalele I.C.S.R.), bazate pe munca de teren desfășurată în 1939, vor vedea lumina tiparului ulterior, cum e cazul bunăoară, al cercetării *Dâmbovnic*, dar urmează să le fie prezentate congresiștilor ca proiecte în lucru în cadrul Expoziției sociologice și/sau al excursiei științifice.

În Direcția Statisticii și Prelucrărilor Tehnice, condusă de H.H. Stahl și D.C. Georgescu, se prelucrează sub conducerea celui de al doilea, materialul *60 de sate* și se redactează spre tipărire pentru congres rapoarte privind **a.** alimentația populației rurale; **b.** alimentația în satul Drăguș; **c.** alimentația în satul Nereju și **d.** morbiditatea în satul Drăguș; **e-f.** populația satelor Drăguș, Nereju și a satelor cercetate de echipele regale în 1938; **g-h.** locuința în satul Drăguș, respectiv Nereju; **i-j.** fertilitatea femeilor din Nereju, respectiv Drăguș¹².

În sfârșit, Direcția Publicațiilor¹³, condusă de A. Golopenția, editează spre tipărire, în vederea congresului, monografiile *Nerej*, *Drăguș*, *Clopotiva*, ancheta *60 de sate*

¹¹ Vezi Tr. Herseni (1938), p. 413: „Lucrarea este în curs de redactare și va apare în limba engleză, în vederea Congresului Internațional de la București”.

¹² Datele acestea apar în „Soc. rom.”, IV (1939), nr. 4–6, p. 334.

¹³ În Direcția Publicațiilor fuseseră detașați comandanții de echipă N. Betea, Miron Constantinescu, Dumitru Corbea-Cobzaru, Theodor I. Mărculescu, C. Pavel, Mircea Tiriung și, ca subdirector, Mihai Pop. Ulterior li se adaugă la serviciul administrativ I. Measnicov, Dumitru Praporgescu, Victor Popescu și Panait Petrini; la serviciul publicațiilor, Constantin Lălu, Axente Sever Popovici, Zoe Olimpia Georgescu și Constanța Boboc. Sunt angajați temporar în vederea

(care poartă în această fază titlul *Starea de azi a satului românesc*¹⁴), volumul de *Îndrumări, Bibliografia satului românesc*, precum și revistele „Sociologie românească”, „Archives de Sociologie roumaine”, „Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României” și volumele de comunicări străine sosite la București (*Travaux du XIV-e Congrès International de Sociologie*), care urmau să fie prezentate la congres.

Nu mai puțin active sunt unele Institute regionale. La 7 martie 1939, C. Grofșorean, al cărui institut publicase în 1938 monografiile *Belinț și Sârbova*, îi scria lui Al. Costin în legătură cu campania plănuită pentru vara aceluiași an:

„(...) noi am descăleca cu data de 1 iunie la Reșița, unde am examina exclusiv situația muncitorilor și agricultorilor români. Anume, în Reșița-română trăiesc agricultori, iară în Reșița-montană exclusiv muncitori. Astfel am avea privilegiul [sic!] ca să urmărim raportul între român și mașină și influența directă a industriei asupra elementului de baștină. Iară, concomitent, Centrala ar trimite o echipă mai mică la Călnic, unde trăiesc exclusiv agricultori români, însă într-o dependență vădită de industria reșițeană. Apoi o altă echipă la Domani și Secul; în ambele comune mici se află exclusiv minieri români, angajații Ștegului. În fine, o echipă la Țerova, tot în apropierea Reșiței (observ că toate aceste sate sunt la o distanță de doi-trei km de la Reșița), unde locuitorii se ocupă pe de o parte cu agricultura, creșterea animalelor, pe de altă parte lucrează în uzină” (A. Golopenția, *Rapsodia* III, p. 317).

În „Soc. rom.” nr. 1–3/1939 e publicată lista comunicărilor străine (anunțate/*sosite), urmând ca în numărul ulterior să fie publicate „titlurile comunicărilor anunțate de participanții români” (p. 137–141). Tema *Sat și oraș* înregistrează 69 comunicări, după cum urmează: Belgia 4/*3; Brazilia 3/*2; Bulgaria 4/*3; Cehoslovacia 3; Franța 7/*4; Germania 11/*10; Italia 4/*2; Iugoslavia 21/*1; Olanda 1/*1; Polonia 1/*1; SUA 7/*3; Turcia 1/*1; Ungaria 1; Venezuela 1/*1. Un număr de 26 comunicări apar la tema *Grupări sociale*: Brazilia 1/*1; Bulgaria 1; Cehoslovacia 4; Elveția 1; Franța 1/*1; Germania 5/*3; India 1/*1; Italia 3/*3; Iugoslavia 3/*1; Polonia 2; S.U.A. 3/*2; Ungaria 1. La tema *Metodologie* figurează 5 comunicări: Anglia 1; Belgia 1; Brazilia 1/*1; Germania 1/*1; Polonia 1/*1. *Predarea sociologiei* atrage 7 comunicări: Belgia 1/*1; Cehoslovacia 1; Franța 1; Italia 2/*2; SUA 2/*1. Tema *Aplicare* regrupează 5 comunicări: Cehoslovacia 1; Germania 2/*2; Italia 1/*1; Polonia 1/*1. În sfârșit, la tema *Organizarea cercetărilor sociale* apar 2 comunicări: Portugalia 1/*1; Turcia 1/*1.

Congresului Fr. Lebrun, Raymond Gicart și D-ra Teodoridis (pentru traduceri); N. Păunescu, Mircea Eliade, Nina Façon, Anghel Grama, Sofia Sachelarache (pentru corecturi în limbi străine); N. Economu (pentru corecturi în română); Cleopatra Popescu, Vasile Crinteanu, Aurelia Țopa, Emilia Turcu, Nicolae Ganea (pentru corecturi statistice) și Aristița Demetriad (pentru lucrări de dactilografare). Vezi Sanda Golopenția (2002), p. LXXXIV.

¹⁴ Vezi „Soc. rom.” IV (1939), nr. 4–6, p. 335.

Tabloul de la p. 137 a aceluiași număr al revistei ne oferă prilejul de a evalua raportul dintre numărul de invitații trimise și cel al adeziunilor primite. Disparitatea maximă se înregistrează pentru SUA (335 invitații trimise, 13 adeziuni), Elveția (34/3), Brazilia (8/1), Anglia (24/5), Belgia (50/12), Olanda (13/4), Iugoslavia (33/12). „Rentabilitatea” invitațiilor sporește în cazul Germaniei (62/45), al Franței (81/31), Italiei (64/27), Greciei (5/2), Poloniei (36/15), Cehoslovaciei (20/12), al Mexicului (8/3) sau Turciei (8/3). Proporția maximă de adeziuni se înregistrează în cazul Bulgariei: 14 formulare trimise și 21 adeziuni primite. La data publicării revistei se înregistrau 224 adeziuni din străinătate (dintre care 29 aparțineau unor membri ai I.I.S.) și 10 asociații sociologice) plus 100 adeziuni românești și 64 comunicări primite (p. 136). România figura cu 1 membru I.I.S. (D. Gusti) și o asociație (I.C.S.R.)

Numărul 4–6/1939 al revistei „Soc. rom.” precizează, sub titlul *Congresul Internațional de Sociologie* (p. 334–335), că, din cei 224 participanți străini, 30 erau membri titulari și 11 reprezentau asociații ale Federației I.S.I.S., 114 erau invitați, iar 64 membri ai familiilor acestora. La data de 1 august 1939 se primiseră 75 comunicări străine și 74 comunicări românești: „Aceste comunicări alcătuiesc Raportul preliminar al Congresului, care este sub tipar și care va servi drept bază dezbaterilor Congresului” (p. 334). Conform programului, localul ales pentru ședințele Congresului era Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale. Expoziția sociologică, organizată de H.H. Stahl, și Expoziția internațională a cărții (pregătită sub supravegherea Christinei Tuduri, cu concursul lui Nicolae Georgescu-Tistu, Theodor Ludu și al Dorei Soreanu) urmau să aibă loc în Pavilionul Cărții din Piața Senatului.

În afară de comunicări, publicații și expoziția sociologică de la București, congresul urma să ofere participanților străini prilejul de a cunoaște pe viu metodele românești de cercetare și acțiune sociologică. Excursia de 10 zile prevăzută inițial (vezi mai sus) fiind redusă, din cauza împrejurărilor, la numai patru zile, urma să-i ducă pe participanți la Făgăraș. În „Soc. rom.” 4–6/1939 se menționează pregătirile:

La Făgăraș, d. Prof. Herseni, cu echipa compusă din d-nii Gheorghiu, Asaftei, Levcenco și d-șoarele Gâdei, Focșa și Theil, organizează primirea Congresului Internațional de Sociologie. Se lucrează la o broșură¹⁵ cuprinzând în rezumat indicațiuni asupra monografiei satului Drăguș. D-nii: T. Herseni, Ion Ionică, Ion Chelcea, Valer Butura și d-na Ștefania Golopenția pregătesc comunicările pentru Congres./Pe teren se găsesc răspândite la lucru: echipa istorică, condusă de d-na Marina Lupaș-Vlasiu; echipa lingvistică a d-lui asistent D. Șandru, cu d-nii Cazan și Tomescu; echipa d-șoarei Eliza Retezeanu pentru relații sociale, cu d-șoarele Julia Dobran și Maria Zamatio./D. Hans Schaerf studiază comunitatea săsească din Țara

¹⁵ Broșura aceasta este amintită în corespondența lui A. G. cu Ștefania Cristescu (A. Golopenția, *Rapsodia* II, scrisoarea 486, p. 516) și D.C. Georgescu (A. Golopenția, *Rapsodia* III, scrisoarea 7, p. 58).

Oltului; preotul N. Petrache studiază biserica și viața religioasă./Mai sunt pe teren d-nii: Ilarion Cocișiu, Ion Frunzetti, Cornel Irimie, Costel Stănescu, Aurel Iacovescu, Ion Halmaghi./În comunele Cuciulata, Dejani, Lisa, Arpașul-de-Sus, Porumbacul-de-Jos și Cârța sunt echipe de câte 3–4 juriști, cari fac statistică demografică și recensământ./La judecătoriile din Șercaia și Arpașul-de-Jos, echipele de juriști fac statistică judiciară./De asemeni, o echipă de agronomi și alta de medici veterinari lucrează în regiune (p. 334).

În același număr al revistei se anunță că o echipă a I.C.S.R. a fost trimisă în vederea Congresului la Dioști, în Oltenia, sub conducerea lui H.H. Stahl (p. 336). Și, într-o notă intitulată *D. Profesor D. Gusti, Vicepreședinte al Institutului de Sociologie din Anglia* (p. 330), care pare a fi fost inserată în ultimul moment, e strecurată deja informația privind amânarea Congresului: „Institutul de Sociologie din Anglia... a relevat în ultimul număr al revistei sale trimestriale – „The Sociological Review” – opera Institutului de Cercetări Sociale al României și îndeosebi programul vast al cercetărilor monografice, precum și activitatea desfășurată pentru organizarea celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, care urma să aibă loc la 29 august a.c. și care a fost amânat pentru aprilie 1940” (p. 330). Numărul 4–6 al revistei fusese deci tipărit după 15 august 1939, data deciziei de amânare.

Programul Congresului (comunicări, expoziții, excursii, 29 august–6 septembrie) fusese publicat în „Revue Internationale de Sociologie”, numărul pe noiembrie–decembrie 1938, cu reveniri și suplimentări în numerele din ianuarie–februarie și martie 1939.

E. Amânarea Congresului și continuarea pregătirilor. Toate aceste activități sunt lovite în plin de izbucnirea la 1 septembrie 1939 a celui de al Doilea Război Mondial prin atacul Germaniei și al U.R.S.S. asupra Poloniei, care aduce după sine amânarea pentru aprilie 1940 și apoi pentru după încheierea păcii a Congresului Internațional de Sociologie de la București; suprimarea Serviciului Social și a I.C.S.R., care depindea de bugetul acestuia; întreruperea activității febrile de tipărire pentru congres a unora din volumele pregătite, pentru care nu mai există bani; concentrarea, pentru unii dintre colaboratorii apropiați ai lui D. Gusti, în acțiunea de coordonare, sinteză, planificare aflată în curs, între care A. Golopenția sau D.C. Georgescu; rămânerea fără post a celor care lucraseră în cadrul Fundației Regale „Principele Carol”.

În numărul 7–12/1942 al „Soc. rom.”, la rubrica *Însemnări/3. Al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie* (p. 668–669), D. Gusti vorbește despre dubla amânare a Congresului: întâi, pentru aprilie 1940 (comunicată printr-o scrisoare-circulară de către cei doi președinți ai institutelor organizatoare la data de 17 august tuturor celor înscriși) și, ulterior, pentru după încheierea păcii. Profesorul menționează 250 participanți din Europa, Asia, America de Nord și de Sud, 80 comunicări străine și 60 comunicări românești, publică sumarele celor 5 volume apărute din *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie* și făgăduiește

publicarea unui „studiu amănunțit” pe marginea lor într-unul din numerele viitoare ale revistei (p. 667). La punctul 4 al *Însemnărilor*, intitulat *Programul de lucru al Seminarului de Sociologie pe 1942* (p. 668–669), Gusti anunță și o lucrare colectivă întreprinsă cu studenții în vederea congresului: „Seminarul de Sociologie de pe lângă Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din București a avut ca program de activitate cu studenții de specialitate în sociologie pentru licență și doctorat, în anul academic 1942, cercetarea *Unităților sociale*, în scopul de a prezenta o contribuție proprie Congresului al XIV-lea Internațional de Sociologie” (p. 668).

În același număr, în cadrul materialului *Institutul de Științe Sociale. Proiectul de program de activitate al secțiunilor* (p. 570–599), *Secțiunea sociologică* anunță la primul punct al programului:

I. *Organizarea celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie*

1. Comunicări din țară.
2. Comunicări din străinătate.
3. Discuția critică a acestor comunicări, pentru a stabili poziția Institutului față de problemele dezbătute.
4. Publicarea comunicărilor.
5. Organizarea și conducerea Arhivei Congresului (p. 599).

Comunicările românești, încă nepublicate, treceau acum pe primul plan. Discutarea lor era menită, după toate probabilitățile, să pregătească unul sau mai multe rapoarte generale, după modelul încetățenit de Duprat. Pregătirea Congresului mergea înainte.

Dacă Bucureștiul nu ar fi fost ales ca gazdă a celui de al XIV-lea Congres internațional de sociologie, avalanșa de publicații majore ale Școlii (cu excepția celor patru volume ale *Enciclopediei României*, care erau finalizate în 1939¹⁶) ar mai fi întârziat sau nu s-ar fi produs, date fiind, pe lângă război, atmosfera tulbură a anilor postbelici încă înainte de 1948. Congresul a fost, începând din 1938, preocuparea de căpetenie a lui D. Gusti, a principalilor săi colaboratori și a I.C.S.R. în ansamblu. Nici chiar demararea Serviciului Social nu s-a bucurat de o înrolare atât de largă a forțelor. În vederea Congresului, s-au reluat spre finalizare cercetări monografice anterioare care fuseseră întrerupte odată cu lucrul la Fundație, s-au efectuat monografia *Clopotiva*, ancheta *60 de sate*, volumul de *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, cercetarea plasei Dâmbovnic; s-a constituit în cadrul I.C.S.R. o puternică Direcție a (Planificării și) Publicațiilor. Pentru a prezenta colegilor sociologi participanți la congres activitatea sociologică din România, comitetul local de organizare condus de D. Gusti a reactualizat, încheind-o prin publicații, etapa campaniilor monografice, a construit expoziția sociologică pe care

¹⁶ Vol. IV al *Enciclopediei* va apărea însă abia în anul 1943.

o preconizase D. Gusti atunci când plănuiise Muzeul Satului și a reflectat la modalitățile prin care putea fi comunicată, pe viu și prin scris, experiența de acțiune și cercetare a echipelor studențești.

În forma franceză în care a apărut, *Cuvântul-înainte (Avant-propos)* al lui D. Gusti la volumele publicate ale Congresului atestă hotărârea de a continua publicarea seriei *Travaux*, în așteptarea unor vremi mai bune, și confirmă o dată mai mult stilul arhitectonic al proiectelor gustiene. Congresul, care se clădește solid pe tema *Sat și oraș* (care fusese deja abordată în ciclul de prelegeri al Institutului Social din 1927–1928), va fi folosit spre a face larg cunoscută metoda monografică, urmând ca aceasta să fie comparată cu metodele altor școli, și urmărește să amplifice dezbaterile câtorva probleme cu care se confrunta sociologia momentului: structura optimă a institutelor de cercetare sociologică, formele de instituționalizare universitară a predării sociologiei și caracterul public, activist al sociologiei (în termenii lui Gusti, *Sociologia militans*¹⁷). Cinci dintre volumele de comunicări străine au fost publicate în 1939–1940, conform datelor august 1939 și ulterior aprilie 1940 prevăzute pentru Congres. Ele regrupau un număr de 63 [66]¹⁸ comunicări și urmau să fie suplimentate cu alte 4 volume conținând 43 comunicări aflate în șpalturi sau în manuscris¹⁹.

PREGĂTIREA CONGRESULUI ÎN DOCUMENTE INEDITE

O serie de documente aparținând arhivei lui Anton Golopenția pot fi alăturate înștiințării apărute în „Soc. rom.” despre care am vorbit. Ele sunt importante (a) pentru că ne familiarizează cu detaliul muncii cotidiene, nemenționabil în revistă și (b) pentru că ne permit să cunoaștem activitatea organizatorilor din perioada de după amânarea Congresului. Am publicat în volumul *Școala sociologică de la București. Publicații. Expoziții. Proiecte* apărut în revista „Transilvania”, o serie de patru rapoarte ale Direcției Planificării și Publicațiilor, condusă de A. Golopenția²⁰, precum și două liste de comunicări românești, pe care le reproducem în *Anexa* studiului de față.

Din cele patru rapoarte ale Direcției Publicațiilor, *Raportul nr. 1*, nedatat, a fost scris înainte de 17 august, data primei amânări a Congresului pentru zilele de Paști ale anului 1940. Aflăm din el că volumul lui D. Gusti, *La science de la réalité sociale*, ca și volumul de *Studii de politică socială* ale lui Anastase Gusti, fratele decedat de curând al Profesorului, urmau să fie publicate pentru Congresul din 1939. Lucrul nu s-a realizat, volumul lui D. Gusti apărând în anul 1941, la Paris, iar

¹⁷ Vezi Gusti (1934) care va fi reluat într-o formă amplificată în Gusti (1946).

¹⁸ În sumarele publicate de Gusti în „Soc. rom.” IV (1942), nr. 7–12, p. 667–668 apar 66 comunicări.

¹⁹ Vezi Gusti ([1948] 1970), p. 103. Ulterior, se va vorbi de 5 alte volume.

²⁰ Vezi Anton Golopenția (2014).

volumul lui A. Gusti fiind îndelung imobilizat de cenzură. *Bibliografia satului românesc*, în schimb, se afla la cules, în toamna anului 1939 a și apărut, de altfel, o primă broșură (*Generalități, cadrul cosmic și biologic*, 37 p.), nepusă în comerț, tipărită la Ramuri, Craiova²¹. Raportul semnalează de asemenea munca din umbră, de editare/corectură, a generoșilor I. Measnicov, D.C. Georgescu, Ștefan Popescu, I. Conea pentru ca lucrările Școlii să apară în bune condițiuni la congres.

În *Raportul nr. 2* din 12 noiembrie 1939, redactat probabil de Șt. Popescu în conlucrare la distanță cu A. Golopenția, care se afla în concentrare la Silistra, e menționată o broșură cu rezumate în limba franceză²² ale materialelor publicate în „Sociologie românească” 1937–1939 (despre care aflăm că avea 64 p.), și e amintit faptul că A. Golopenția lucra la vol. III al celor *60 de sate*²³. *Raportul nr. 3* menționează hotărârea de a adăuga broșura cu rezumate în limba franceză la 200 de exemplare²⁴ din totalul tirajului de 2 500–2 000 al numărului curent din „Sociologie românească” și anunță tirajul plănuț al revistei „Archives” 1–4/1943, care se ridică la 1 000 exemplare. În sfârșit, *Raportul nr. 4*, din 3 ianuarie 1940, elucidează remarca privind „reorganizarea” revistei „Sociologie românească”, despre care găsim date în corespondența lui A. Golopenția cu Șt. Cristescu, D.C. Georgescu și Ștefan Popescu²⁵. Revista, care devenise organ al I.S.C.R., ca și „Archives”, scos anume pentru Congres, trebuiau reînscrise la tribunal după desființarea I.S.C.R. și amânarea Congresului. Iar D. Gusti, secondat de H.H. Stahl, încercau să folosească prilejul spre a o readuce (și reduce) la formatul Cadre și Manifestări.

Articolul Sandei Golopenția, *Comunicări românești pentru al XIV-lea Congres internațional de sociologie*²⁶ introduce în discuție alte două documente inedite – o *Listă* conținând 83 *comunicări anunțate* și alta, enumerând 34 raportori care trimiseseră *comunicările* pentru Congres la data de 25 iulie 1939. Acestea corespund, după cum ne putem da seama acum, materialelor care urmau să apară în „Soc. rom.” 4–6/1939, dar nu au mai fost publicate, dată fiind amânarea congresului. Alături de numărul 1–4/1943 din „Archives”, consacrat publicării unei părți a contribuțiilor românești (18 comunicări, 7 prezentări de institute și 10 sinteze privind cercetarea românească în științele sociale), listele acestea aruncă o lumină nouă asupra modului în care cercetătorii din România s-au pregătit pentru confruntarea cu colegii din alte țări. Dacă însumăm cele 80 comunicări anunțate, 34 comunicări trimise comitetului de organizare și 18 comunicări publicate în „Archives”, 1943 și ținem seama de suprapuneri, obținem un total de 122 comunicări

²¹ Broșura e menționată de Caius Jiga (1945), p. 1.

²² Rezumate în limba franceză apar, sub titlul *Résumé*, la sfârșitul numărului 1–3/1939 (p. I–XI) al revistei „Soc. rom.”

²³ Lucrul e important, întrucât volumul III din *60 de sate* s-a pierdut.

²⁴ Corespunzând numărului de participanți străini la Congres, avut în vedere de organizatori.

²⁵ Vezi A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. II p. 518–519 și 525–526; vol. III, p. 59–60 și 62; vol. IV, p. 303–304.

²⁶ Vezi Sanda Golopenția (2014 a).

căroră le pot fi adăugate cele 17 prezentări și sinteze, ajungându-se la cifra maximă de 139 contribuții românești. Dacă ținem seama exclusiv de comunicările trimise (34) și de materialele publicate în „Archives”, obținem un total minim cert de 69 texte românești manuscrise sau tipărite în vederea congresului.

PERIOADA 1940–1948

Anii războiului și cei imediat următori sunt marcați de tensiunea dintre efortul de a continua cercetările, pregătind congresul, cu asumarea de către membrii grupului gustian a unor funcții și proiecte de anvergură pe plan național sau internațional, și o deteriorare progresivă a situației, care devine evidentă în anul 1948.

Războiul aduce după sine misiuni noi. Între 1941 și 1945, A. Golopenția conduce o echipă a Institutului Central de Statistică (I.C.S.) însărcinată cu identificarea românilor de la est de Bug²⁷. În 1944–1945, la Hodac, în Valea Gurghiului, el conduce o cercetare a Institutului Social Român în colaborare cu I.C.S., în care sunt abordate, printre altele, relațiile locale dintre români și unguri în vederea Conferinței de Pace. Cercetările de la est de Bug și cele, încă nepublicate, de la Hodac, reprezintă ultimele proiecte de anvergură ale Școlii sociologice de la București.

Între 1944 și 1946 Gusti este Președinte al Academiei Române și luptă să reconstruiască un echivalent al I.C.S.R. sub egida acesteia, pe care-l intitulează Consiliul Național de Cercetări Științifice²⁸. C.N.C.Ș., menit să contribuie prin cercetări la refacerea țării după război, activează intens între 1946–1947. Realizările celor 16 comisii care-l compun au fost prezentate în volumul Gusti și Tr. Săvulescu (1948). Din nefericire, în 1948 regimul comunist va desființa Academia Română și, cu ea, C.N.C.Ș.

În 1944 Institutul de Științe Sociale al României a aniversat 25 de ani de publicații și 20 de ani de cercetări monografice²⁹. În 1946, Gusti publică o ediție nouă, în două volume, a lucrării sale din 1934 *Sociologia militans. Introducere în Sociologia Politică*. Subtitlul e acum *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*. În primul volum, intitulat *Cunoaștere*, Gusti inserase un amplu nou capitol intitulat *Sociologie românească* (p. 65–242). În volumul II, două noi capitole (*Acțiune culturală și socială* și *Sinteza acțiunii culturale și sociale*, p. 173–302) recapitulau și interpretau experiența acumulată prin funcționarea echipelor studentești, a I.C.S.R. și a Serviciului Social. În *Cuvânt înainte* la noua ediție Gusti anunța un al treilea volum, care nu a fost publicat. În *Cuvânt înainte* la prima ediție el menționase un alt volum, intitulat *Sociologia cogitans*, care era gata de publicare în anul 1934, dar nu a apărut.

²⁷ Rezultatele acestei cercetări au apărut în A. Golopenția (2006).

²⁸ Vezi publicația C.N.C.Ș., „Buletinul informativ, științific și administrativ”, I, No. 1, 1948.

²⁹ Au fost publicate cu acest prilej două volume: *Institutul de Științe Sociale al României* (1944) și Lucia Apolzan (1945).

În cursul anului 1946, în timp ce delegația română (care-l includea pe A. Golopenția) se afla la Conferința de Pace de la Paris, Gusti călătorește la Paris și New York spre a-și pune experiența sociologică în slujba păcii. El a prezentat rezultatele acestui demers în conferința din 11 iulie 1947 ținută la Academia Română³⁰. În conferință, Gusti enumera cele 14 etape care au dus la realizarea ultimului său proiect: fondarea unui Institut Social al Națiunilor în Statele Unite.

Textele elaborate în cursul întâlnirilor de lucru cu Alfred Métraux și Georges Day, ambii înalți funcționari în cadrul Națiunilor Unite, manifestă atitudini diferite cu privire la proiectul gustian, de la disocierea implicită, din considerații bugetare, a lui Métraux („Profesorul Gusti susține...”), la adoptarea activă a inițiativei Gusti de către Day, care urma instrucțiunile lui Laugier. Pe măsură ce întâlnirile se succed, prezentarea proiectului evoluează. Numele instituției propuse trece de la formularea vagă „un Institut internațional pentru cunoașterea națiunilor” (în redactarea cu Métraux) la poate prea puternicul „Institut Social și Economic al Națiunilor Unite” (în redactarea cu Day). În cele din urmă, când Gusti va fi silit să renunțe la colaborarea cu Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite și va recurge la sprijinul colegilor sociologi din universitățile americane, în cea de a a treia și ultimă formă a proiectului numele se modifică din nou, revenindu-se la formula în ecou cu Institutul Social Român – „Institutul Social al Națiunilor”.

Consiliul Economic și Social al Națiunilor Unite pare a fi reprezentat o țintă de sponsorizare/cooperare, nu atât prea înaltă, cât prematură. Alături de colegii universitari de la New York, Gusti a revenit la formula Asociației pentru Știința și Reforma Socială și a I.S.R., utilă ca spațiu largit de dezbateră, dar inoperantă ca impuls pentru acțiunea globală instituționalizată a sociologilor, pe care o preconiza.

COMUNICAREA LUI D. GUSTI SUSȚINUTĂ ÎN ȘEDINȚA PUBLICĂ A ACADEMIEI ROMÂNE DIN 16 APRILIE 1948

Pretextul explicit al comunicării acesteia, pe care D. Gusti a intitulat-o *Congresul al XIV-lea internațional de sociologie din București* e reprezentat de împlinirea a 55 ani de existență a Institutului Internațional de Sociologie. Cum organismul comemorat era organizator, alături de comitetele locale, al congreselor internaționale de sociologie, trecerea se efectuează firesc. Știm acum, grație volumului I din *Actele* Congresului de la Roma, că în anul 1948 Gusti era în corespondență cu Corrado Gini, vice-președinte al Institutului Internațional de Sociologie, și, conștient de faptul că organizarea în România a Congresului nu mai era posibilă într-un viitor definibil, își dăduse cu greu acceptul de principiu, în cursul lunii februarie, pentru deplasarea eventuală a Congresului la Roma. Înțelegem astfel de ce, la 11 ani de la alegerea Bucureștiului ca sediu al

³⁰ Vezi Gusti ([1947] 1970).

Congresului și la 7 ani de la încheierea publicării materialelor celor mai importante pentru Congres (acest ultim calcul îi aparține lui Gusti, materiale prevăzute pentru Congres au continuat să apară până în anul 1945 inclusiv, altele, semnificative pentru Școala românească de sociologie și după această dată), Profesorul înțelege să insiste, cu lux de amănunte, recapitulativ, asupra mandatului de pregătire a Congresului, a muncii prestate în acest sens și a concepției de ansamblu care i-a stat la bază; iar formularea „poveștea frumoasă și tristă a Congresului internațional de sociologie din București”, care apare în ultima parte a comunicării, dobândește sensuri noi. Ne putem întreba de altfel și dacă Gusti nu a vorbit în acel moment, la Academia Română, unui public cel puțin parțial prevenit.

La 9 ani de la data prevăzută pentru congresul care nu a avut loc, Gusti evocă efortul de excepție al secretarului general al congresului, Christina Brătescu-Galitz: „D-sa a desfășurat o activitate prodigioasă. A scris aproape 2000 de scrisori, a redactat și a trimis informațiile necesare domnilor participanți ai [și doamnelor participante ale] congresului atât în privința comunicărilor lor științifice, cât și în ce prive[ște] reducerile obținute pe toate căile de comunicație, reducerile și reținerea camerelor la hotelurile din București, viza gratuită română, declarația valutelor străine ș.a.m.d./Pentru a ne face o idee de enorma muncă desfășurată de d-na secretară generală a congresului, este de ajuns să vă comunic că corespondența d-sale a alcătuit 27 clasoare mari, 10 dosare mici și 2 fișiere./ Numai pentru amânarea congresului d-sa a expediat aproape 200 de telegrame și aproape 500 de scrisori-circulare./Să-mi fie îngăduit a releva activitatea excepțională a d-nei secretare generale a congresului cu deosebire în timpul când eu lipseam din București, fiind în străinătate.” (Gusti, *Opere*, III, p. 99). Detaliile pregătirilor sunt evocate de un vorbitor care le-a reexaminat recent: „Biroul a trimis celor 208 participanți din 36 de țări cărțile de membru, precum și certificatele de călătorie cu preț redus de 75% și a reținut pentru ei camere la marile hoteluri din acea vreme din București: Athénée Palace, Lafayette, Stănescu și Union./S-a înființat un Comitet de doamne pentru soțiile congresiștilor, în scopul vizitării muzeelor capitalei” (*ibid.*, p. 105).

Relevând ansamblul vast de comunicări care urmau să fie prezentate la Congres între 29 august și 2 septembrie 1939, Gusti subliniază caracterul lui de excepție în comparație cu congresele anterioare ale Institutului internațional de Sociologie: „De unde, bunăoară, la congresul din Geneva din anul 1930 s-au prezentat 19 comunicări, pentru congresul din București s-au înregistrat 107 lucrări înaintate numai de sociologi străini, fără a număra contribuțiile românești. /Dintre aceste comunicări străine, 63 au fost tipărite și formează 5 volume cu titlul *Les travaux du quatorzième Congrès International de Sociologie*, 11 studii se găsesc în șpalturi și 32³¹ în manuscrise” (*ibid.*, p. 103). Prezentarea pe rând a volumelor se încheie cu mențiunea: „Meritul publicării volumelor congresului se datorește d-lui Anton Golopenția, fost asistent universitar și acum director general al Institutului Central de Statistică” (*ibid.*).

³¹ Însumând 63 + 11 + 32 obținem 106 comunicări.

Dincolo de amploarea sporită a numărului de participanți și de comunicări, partea inovatoare prin excelență a congresului pregătit la București a constat, afirmă Gusti în 1948, în patru manifestări menite să completeze discuțiile științifice, ilustrând caracterul public și militant al sociologiei. Acestea au fost: (1) „o Expoziție internațională a cărții sociologice, o bibliografie internațională sociologică, precum și o Expoziție a activității desfășurate în cele 13 congrese sociologice anterioare”; (2) „o expoziție sociologică, cu un mic muzeu de artă populară românească” documentând prin audiții muzicale activitatea Arhivei de folclor a compozitorilor români, printr-o hartă *ad-hoc*, costumul popular românesc, prin publicații, reviste, prezentări de monografii, hărți, programe, grafice, statistici, cartograme, fotografiile și filmele sociologice *Drăguș* și *Șanț* activitatea Institutului Social Român precum și „metoda și rezultatele cercetării sociologice pe teren” a satului Nerej (Vrancea); (3) „organizarea unei expoziții științifice în localul Școlii normale din orașul Făgăraș” care să prezinte cercetarea sociologică a unei regiuni (Țara Oltului), efectuată de o echipă de 80 de monografiști și (4) o excursie științifică de 4 zile (3–6 septembrie) la Dioști (sat model construit de Institutul Social Român), Făgăraș și Drăguș. Expoziția de la (1) a fost pregătită de Direcția Documentării Științifice, Bibliotecii, Arhivei monografice și Propagandei „sub supravegherea d-rei Chr. Tuduri, cu concursul d-lui Profesor Georgescu Tistu, d-lui Ludu și d-rei Soreanu”³², cea de la (2) fusese organizată de H.H. Stahl și Constantin Ștefănescu, organizarea expoziției de la (3) îi fusese încredințată lui Traian Herseni împreună cu o echipă „compusă din d-nii Gheorghiu, Asaftei, Levenco și d-șoarele Gâdei, Focșa și Theil”³³, iar partea statistică a fiecăreia dintre expoziții fusese asigurată prin „colaborarea prețioasă a d-lui dr. Mitu Georgescu” (Gusti, *Opere*, III, p. 105). Cele patru expoziții figurau sub titlul *Expoziție sociologică* în Programul Congresului.

Era primul congres internațional de sociologie organizat în sud-estul Europei și cel care – sublinia Gusti în comunicarea sa – urma să dea semnalul unei largiri instituționale, prin federalizarea asociațiilor și institutelor naționale de sociologie din întreaga lume, a cărei discutare fusese inclusă în ordinea de zi.

Evocarea – în cadrul comunicării la Academia Română de care am vorbit mai sus – a personalităților suprimate de naziști în cursul războiului (între care Marc Bloch, sau M. Halbwachs), care urmau să asigure, prin contribuțiile lor la congres, dezbateri nezădărnice de ideologiile momentului, sugerează că organizatorii congresului încercau să asigure discutarea atentă a unora dintre ideile expuse în comunicările lor de câțiva sociologi germani³⁴.

³² Vezi *Institutul de Cercetări Sociale al României* (1939), p. 334.

³³ Vezi nota anterioară.

³⁴ Cf. Schöttler (1995), care vorbește despre modul în care comunicarea lui Marc Bloch urma să reprezinte o reacție la misticismul social al comunicărilor lui Günter Ipsen, Max Rumpf sau Kleo Pleyer.

Gusti își încheia comunicarea subliniind perspectivele deschise de alegerea Bucureștiului ca sediu al congresului și evocând reacțiile de apreciere trezite de programul pus la punct în vederea desfășurării lui: „Pentru sociologia românească el însemna o dată însemnată, căci pentru întâia oară, după o jumătate de veac de la înființarea Institutului Internațional de Sociologie, sociologii hotărâseră să nu se mai întâlnească într-o capitală din Europa apuseană, ci într-o capitală din sud-estul Europei./Toate congresele anterioare celui din București s-au ținut la Paris, Londra, Bruxelles, Berna, Roma ori Geneva./Pentru Congresul din București s-a făcut totul ca el să reușească./Unul din colegii mei din străinătate zicea că, după părerea sa, Congresul din București ar fi fost, după pregătirile și programul lui, cel mai animat și important din toate cele 13 [anterioare]” (*ibid.*, p. 106). Congresul aparținea unui trecut pe care formularea îl prezenta ca definitiv încheiat.

DE LA BUCUREȘTI LA ROMA

În articolul său *Beneficiile unui Congres care n-a avut loc*, Zóltán Rótság a discutat pregătirea minuțioasă și multiplă a Congresului de la București prin contactele internaționale susținute de-a lungul anilor, ale Profesorului și Școlii, și prin tipărirea prealabilă a mai mult de jumătate din comunicările străine (cărora le-am adăugat, în Sanda Golopenția 2014a, un important contingent de comunicări românești), urmată de tot atât de minuțioasa operație de comunicare a amânării, de diversele încercări ale Profesorului de a menține deschisă perspectiva desfășurării Congresului de sociologie de la București. Autorul subliniază pe bună dreptate, reluând argumentarea gustiană, beneficiile acestui Congres care, prin efortul solid de pregătire, a marcat un pas înainte în cercetarea socială din România.

Faptul că majoritatea autorilor români nu și-au văzut publicate lucrările, ca și faptul că următorul congres, desfășurat la Roma în 1950, sub conducerea lui Corrado Gini, a avut același număr de ordine – al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie – și s-a plasat între aproximativ aceleași date (30 august–2 septembrie) reprezintă cealaltă față a medaliei.

Se aplica situației de după al Doilea Război Mondial modelul celei de după cel dintâi. Într-adevăr, congresul care ar fi trebuit să aibă loc în anul 1915 neputând fi întrunit din cauza izbucnirii în anul 1914 a războiului, iar anii postbelici stopând o vreme activitatea I.I.S. și înregistrând, în 1925, moartea lui René Worms, restabilirea continuității congreselor I.I.S. fusese posibilă, cum am văzut mai sus, doar în anul 1927. Intervalul dintre Congresul din 1912 și cel din 1927 durase 15 ani. Dar, războiul izbucnind în 1914, pregătirea congresului prevăzut pentru anul 1915 nu a avut cum fi atât de avansată precum cea a congresului bucureștean (1939/1940), amânat cu doar două săptămâni înainte de începerea lucrărilor și despărțit, la rândul lui, prin 11/10 ani de Congresul de la Roma.

Dacă adăugăm că, tot în septembrie 1950, a avut loc la Zürich primul Congres Mondial de Sociologie, e evident că oferta sociologică a momentului a

fost consistentă, iar absența de pe scena internațională a specialiștilor din țările est-europene mai puțin resimțită. Nemenținut în amintire nici măcar printr-un număr neatribuit, congresul plănuit la București și publicațiile lui au rămas în afara circuitului științific ulterior, iar sociologii români nu par a se fi bucurat, în sumbrul an 1950, de vreo acțiune solidară a colegilor lor din străinătate. Trecuseră 11 ani, efectivele de cercetători se schimbaseră în majoritatea țărilor, în România D. Gusti fusese înlăturat din Academie, A. Golopenția, Mircea Vulcănescu și alți membri ai Școlii se aflau în închisoare, strategia solidarizărilor intelectuale înainta cu pași mici.

Așa cum aflăm din volumul *Prophets and Patrons* al lui Terry N. Clark, în timpul războiului, Corrado Gini, care alături funcției de vice-președinte al I.I.S. pe cele de președinte al Societății italiene de sociologie și președinte al Facultății de Științe Statistice al Universității din Roma, îl vizitase pe D. Gusti la București și mijlocise transferul la Roma al unor materiale ale Institutului Internațional de Sociologie³⁵. Ne putem întreba dacă sub acest nume nu se face referire și la o parte din Arhiva Congresului bucureștean.

Date privind vizita lui Corrado Gini la București apăruseră, fără a se menționa Congresul sau întâlnirea cu Gusti, în nr. 2/1943 al buletinului „Cronicarul Institutului Central de Statistică” (scos de A. Golopenția):

Vizita Prof. Corrado Gini. Președintele Institutului de Științe Sociale Statistice și Actuariale de pe lângă Universitatea din Roma a vizitat România în cursul lunii aprilie 1943. La București, D-sa a ținut la Institutul de Statistică, Actuarial și Calcul al Universității din București, în zilele de 7, 8 și 9 aprilie, trei lecții: „Orientările moderne ale statisticii”, „Schemele teoretice” și „Indicii de semnificații”, iar la Institutul de Științe Sociale al României, în ziua de 6 aprilie, conferința „Războiul și populația”. Conferințele ținute la Universitatea Cluj-Sibiu au tratat următoarele teme: „Popoare tinere și popoare bătrâne”, „Criza clasei de mijloc și politica de populație a regimurilor autoritare” și „Autarhia și grupările economice supranaționale”. În timpul șederii D-sale la București, Prof. Gini a vizitat Institutul nostru luând cunoștință de lucrările secțiilor lui. În ziua de 16 aprilie, Directorul nostru general a organizat o recepție în onoarea D-sale în sala Bibliotecii din Str. Brezoianu, 31./Lecțiile și conferințele ținute la București și Sibiu vor fi traduse și tipărite. (p. 21)

Invitat insistent de Corrado Gini, D. Gusti nu va putea însă participa la al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie de la Roma și, astfel, episodul bucureștean al acestuia va fi deplin înghițit de uitare. Regimul comunist aneantiza ani de muncă și reflecție, împingând înapoi cercetarea sociologică românească. Citez, dintr-o declarație din aprilie 1950, cu privire la D. Gusti și Congresul de la Roma, a lui A. Golopenția, aflat în închisoare:

Faptul că împrejurările nu-i îngăduiesc să dea urmare invitațiilor la diferite Congrese internaționale, pe care le primește, constituie unul din motivele lui speciale de mâhnire. În vara trecută a prezentat Președinției (d-lui Președinte P. Groza)

³⁵ Cf. Terry N. Clark (1973), p. 228–229.

invitația personală, pe care a primit-o de la UNESCO, să participe la un Congres de sociologi de la Oslo³⁶ și cele două reveniri stăruitoare, care i-au mai sosit, de vreme ce el a păstrat tăcerea. N-a primit autorizația de a participa. Prevede că nu se va putea duce nici vara aceasta la Roma, unde se va ține Congresul internațional de Sociologie, care fusese convocat la București pentru data de 1 septembrie 1939 și [amânat] din cauza războiului. Prof. Gini, statistician și sociolog, organizatorul acestui Congres, i-a trimis mai multe scrisori, prin intermediul Prof. Manzoni de la Institutul italian de cultură, spre a-i cere asentimentul și a-i comunica pregătirile. Prof. Gusti i-a răspuns pe aceeași cale (A. Golopenția 2001, p. 182).

E probabil că în intenția lui Corrado Gini s-a aflat punerea în lumină, prin prezența lui D. Gusti, a preambulului bucureștean al Congresului de la Roma. „Asentimentul” menționat de A. G. se putea referi, între altele, și la păstrarea aceluiași număr de ordine cu cel al Congresului de la București.

Pornind de la ideea beneficiului unui congres încă în mare parte ignorat, recuperarea critică a volumelor publicate se impune și e singurul mod responsabil în care munca depusă pentru apariția lor poate fi recunoscută astăzi. La aceasta se adaugă operația necesară de recuperare a documentației congresului, de la cele „27 dosare mari, 10 dosare mici și 2 fișiere” ale Cristinei Brătescu-Galitz, la graficele și tabelele statistice ale lui D.C. Georgescu, materialele expozițiilor pregătite la București și Făgăraș de H.H. Stahl, Chr. Tuduri, respectiv Traian Herseni, arhivele lui D. Gusti, H.H. Stahl, D.C. Georgescu, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu (din care materiale privind Congresul au fost publicate în „Revista română de sociologie”, nr. 1–2/2005) și, nu în ultimul rând, arhiva lui Corrado Gini (depusă la Arhivele Naționale ale Statului din Roma) și arhiva Congresului de la Roma.

În sfârșit, cum ambele congrese poartă același număr și cum între ele se dispune un hiatus de 11 ani care amintește, cum spuneam mai sus, de cei 15 ani de război și refacere dintre 1912–1927, cred că se impune compararea congresului pregătit la București cu cel desfășurat la Roma și situarea episodului acestui congres geminat în istoria de ansamblu a congreselor I.I.S. și a sociologiei în general.

ACTELE CONGRESULUI DE LA ROMA

Publicate în anul 1953, patru volume masive intitulate *Actes du XIVe Congrès international de sociologie* ne oferă prilejul unor precizări suplimentare privind congresul de la București. Ne interesează cu precădere datele conținute în volumul I, care prezintă imaginea de ansamblu a congresului, pornind de la Comitetul de organizare și continuând cu delegații guvernamentale și universitari; discursul de deschidere, intitulat *Économie et sociologie*, pronunțat de Corrado Gini, urmat de alocuțiunea vice-primarului Romei, Giorgio Andreoli; discursurile a

³⁶ Despre care vom vorbi mai jos.

nouă dintre delegați; și mai cu seamă *procesele verbale* ale ședinței de deschidere (30 august); ale ședinței plenare de la 1 septembrie, dedicată discursurilor de comemorare a sociologilor dispăruți de la data ultimului congres – *Pietro Bonfante* (de F. Maroi), *Achille Loria* (de G.V. Papi), *Giuseppe Salvioli* (de A. Giannini), *Léon Bourgeois* (de A. de Maday), *Célestin Bouglé*, *Djordje Tasic*, *Maurice Halbwachs*, *Jean Mosset* (de E. Sicard), *Joseph Shumpeter* (de C. Brinkmann), *Edward Benes* (de C. Cervinka) și *M. Izzet*, *Prince Sabahaddine* (de H.Z. Ülken); ale ședințelor celor trei secții (30 august–2 septembrie); al adunării generale a membrilor Institutului Internațional de Sociologie (2 septembrie) și al ședinței de închidere (2 septembrie).

România nu figurează cu reprezentanți în comitetul de organizare, în delegațiile guvernamentale sau universitare sau în lucrările celor trei secții. În *Raportul moral* prezentat în cadrul adunării generale a Institutului Internațional de Sociologie (I.I.S.), care reunea 35 din totalul de 88 membri activi ai Institutului, Corrado Gini, care cumulează în acel moment funcțiile de Președinte al Congresului și locțiitor al Președintelui I.I.S. (în urma îmbolnăvirii lui René Maunier și întrucât Gini era la acea dată cel mai vechi vice-președinte I.I.S.), oferă însă o serie importantă de informații privind Congresul din 1939, pe care le reproducem aici în forma în care au fost prezentate:

En septembre 1939, le XIV-ème Congrès International de Sociologie aurait dû avoir lieu à Bucarest, sous la présidence du Prof. D. Gusti, ancien ministre de l’Instruction Publique de Roumanie et directeur de l’Institut de Sociologie de l’Université de Bucarest, qui avait organisé ledit congrès, avec un programme et des moyens tout à fait exceptionnels. // Malheureusement, la guerre survenue empêcha les congressistes de se rendre à Bucarest et obligea le Comité d’organisation à renvoyer la réunion, d’abord au printemps de l’année 1940, et ensuite à une date indéterminée. Entre-temps, le Prof. Gusti avait commencé à faire imprimer les travaux du Congrès, dont 5 volumes étaient prêts, lorsqu’au printemps de 1943 le Prof. Gini eut l’occasion de se rendre à Bucarest, tandis que pour les autres volumes, le Prof. Gusti attendait les fonds. L’occupation de la Roumanie devait arrêter ce travail et, enfin, démontrer au Prof. Gusti la difficulté de réunir à Bucarest le Congrès dans un avenir prochain. Dès février 1948, il s’adressa au Prof. Gini, lui faisant part de ses difficultés et, en novembre de la même année, il l’invita officiellement à convoquer à Rome le Congrès, s’empressant de lui envoyer tous les dossiers ainsi que les premières épreuves d’imprimerie de 10 communications. Au contraire, les manuscrits d’autres communications, dont le Prof. Gusti avait aussi annoncé l’envoi, restèrent à l’Institut Social Roumain lorsque celui-ci fut dissous par les autorités, et il fut seulement possible d’obtenir la copie de quelques-unes d’entre elles des auteurs auxquels le Prof. Gini s’adressa. // Le Ministère des Affaires Étrangères ayant préalablement communiqué, en date du 5 août 1948, au Prof. Gini l’autorisation du Gouvernement italien à tenir le Congrès à Rome, et le Bureau de l’Institut International de Sociologie ayant donné le 5 février 1949 son avis favorable à l’unanimité des voix exprimées (on n’avait pas reçu de réponse de la

part du Prof. Vladesco Racoassa, alors ambassadeur de Roumanie à Moscou, auquel la lettre n'était probablement pas parvenue), un Comité d'organisation fut constitué sous la présidence du Prof. Gini, qui fixa la date du Congrès pour la première moitié de septembre 1950. Les instituts de culture italiens à l'étranger furent dès lors prévenus de la réunion” (p. 182–183, italicele ne aparțin).

[În septembrie 1939, al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie ar fi trebuit să aibă loc la București, sub președinția Prof. D. Gusti, fost ministru al Instrucției publice din România și director al Institutului de sociologie al Universității din București, care organizase numitul congres cu un program și mijloace cu totul excepționale.//Din nefericire, izbucnirea războiului i-a împiedicat pe congresiști să meargă la București și a obligat Comitetul de organizare să amâne reuniunea, inițial pentru primăvara 1940 și ulterior pentru o dată nedeterminată. Între timp, Prof. Gusti începuse publicarea lucrărilor congresului, cinci volume fiind deja tipărite, iar pentru celelalte Prof. Gusti așteptând fondurile necesare, atunci când, în primăvara 1943, Prof. Gini a avut prilejul de a merge la București. Ocuparea României avea să stopeze această muncă și să demonstreze în sfârșit Prof. Gusti dificultatea de a reuni Congresul la București într-un viitor apropiat. Încă din februarie 1948, el s-a adresat Prof. Gini, împărtășindu-i dificultățile, și, în noiembrie al aceluiași an, l-a invitat oficial să convoace congresul la Roma, grăbindu-se să-i trimită toate dosarele, precum și șpalturile a 10 comunicări. Spre deosebire de acestea, manuscrisele altor comunicări, a căror trimitere fusese de asemenea anunțată de Prof. Gusti, au rămas la Institutul Social Român, atunci când acesta a fost dizolvat de autorități, și nu ne-a fost posibil decât să obținem copia câtorva dintre ele de la autori, Prof. Gini adresându-li-se în acest sens.//Ministerul Afacerilor Străine comunicând la data de 5 august 1948 Prof. Gini autorizația guvernului italian de a ține congresul la Roma și Biroul Institutului Internațional de Sociologie avizând favorabil în unanimitatea vocilor exprimate la 5 februarie 1949 (nu se primise răspunsul Prof. Vlădescu-Răcoasa, pe atunci ambasador al României la Moscova, căruia e probabil că scrisoarea nu i-a parvenit), s-a constituit un Comitet de organizare sub președinția Prof. Gini, care a fixat data Congresului pentru prima jumătate a lui septembrie 1950. Institutele culturale italiene din străinătate au fost din acest moment prevenite cu privire la această reuniune.]

În formularea „devait (...) enfin, démontrer au Prof. Gusti la difficulté de réunir à Bucarest le Congrès dans un avenir prochain” [avea să-i demonstreze în sfârșit profesorului Gusti dificultatea de a reuni Congresul la București într-un viitor apropiat], adverbul *enfin* (=în sfârșit, în cele din urmă) sugerează o perioadă relativ îndelungată în care D. Gusti a rezistat la propunerea Institutului Internațional de Sociologie reprezentat prin Corrado Gini de a abandona organizarea la București a celui de al XIV-lea Congres internațional de sociologie. În februarie 1948, Profesorul i-a împărtășit însă lui C. Gini greutățile cu care avea de luptat în țară. O lună mai târziu, el prezenta la Academia Română comunicarea dedicată „poveștii frumoase și triste a Congresului”. Cunoscându-i tenacitatea, e de presupus că Gusti făcea, fără speranțe, o ultimă încercare înainte de a preda definitiv ștafeta.

Pentru a înțelege decizia, luată cu greutate, de D. Gusti în perioada care a urmat, e suficient să spicuiem doar câteva dintre evenimentele românești de după semnarea Tratatului de Pace de la Paris (10 februarie 1947), tratat care a marcat începutul războiului rece dintre S.U.A., Marea Britanie și țările occidentale pe de o parte și U.R.S.S. și țările din sfera ei de influență pe de altă parte³⁷. Acestea sunt, enumerate în ordine cronologică: inaugurarea la București a Institutului de Studii Româno-Sovietice (iunie 1947); ridicarea imunității parlamentare a deputaților național-tărâniști, interzicerea presei P.N.Ț., și legea de dizolvare a P.N.Ț. (iulie 1947); refuzul de către guvernul român al invitației lansate de guvernele britanic și francez la Conferința de la Paris privind Planul Marshall (iulie 1947); respingerea cererii de admitere a României ca membră O.N.U. de către Consiliul de Securitate al O.N.U. (iulie 1947); procesul intentat conducătorilor P.N.Ț. (octombrie–noiembrie 1947); înlocuirea miniștrilor aparținând Partidului Național-Liberal-Tătărescu cu membri ai Partidului Comunist Român (P.C.R., noiembrie 1947); abdicarea Regelui Mihai și proclamarea Republicii Populare Române (30 decembrie 1947); reorganizarea Academiei de Înalte Studii Comerciale (care găzduia Institutul Social Român) sub numele de Institutul de Științe Economice și Planificare (1948); înființarea Institutului „Maxim Gorki”, care urma să pregătească profesori de limba rusă – singura limbă străină obligatorie, predată în școli, începând cu clasa a IV-a, și în universități, până în anul III (1948); Congresul de creare a Partidului Muncitoresc Român, prin unificarea P.C.R. cu Partidul Social-Democrat (februarie 1948); votarea Constituției R.P.R. (aprilie 1948); reorganizarea Academiei Române, care devine Academia R.P.R., prin retragerea calității de membru a 98 personalități, între care se numără D. Gusti și Constantin Brăiloiu (iunie 1948); reforma învățământului, urmată de un decret care anula contractele tuturor cadrelor didactice, urmând să se efectueze noi angajări pentru anul școlar 1948/1949 (august 1948)³⁸; înființarea Direcției Generale a Securității Poporului (august 1948).

În noiembrie, nevoit să renunțe la găzduirea congresului, Gusti expedie Prof. Gini „invitația” de a organiza la Roma congresul care nu mai putea avea loc la București și, prin mijlocirea Institutului Italian din București, condus de Manzoni (așa cum o sugerează indirect partea finală a textului de mai sus și unele declarații ale lui A. Golopenția publicate în *Ultima carte*), – „toate dosarele, precum și șpalturile a zece comunicări”. Ne putem întreba dacă trimiterile au inclus dosarele Christinei Galitzî, planurile expozițiilor și ale excursiei în țară etc. despre care vorbise, în conferința de la Academie, D. Gusti. Apoi, comunicarea se întrerupe, iar

³⁷ Reproducem, selectiv, date prezentate în *Istoria României în date*, p. 488–513.

³⁸ Remanierea personalului didactic a fost drastică în domeniul științelor umane. Conform cercetărilor efectuate de Someșan (2004), în anul 1949 aveau o vechime mai mare de trei ani pe post doar 7% dintre cadrele didactice ale Facultății de Filosofie, 14% dintre cele de la Facultatea de Filologie și 30% dintre cele de la Facultatea de Istorie, față de 70% dintre cele de la Facultatea de Matematică (p. 264). Sociologia fusese eliminată nu numai din programe, ci și ca materie de învățământ. Pentru mai multe detalii privind epoca, vezi Cîrstocea (2007).

Prof. Gini apelează direct la autori pentru a obține de la aceștia textele comunicărilor care nu putuseră fi transmise de la București, ceea ce sugerează că, în acel moment, înțelegerea dintre D. Gusti și C. Gini viza (re)tipărirea la Roma a comunicărilor trimise la București de către participanții străini.

La capitolul „Diverse” al ordinii de zi a aceleiași adunări, Prof. Gini a pus în discuție – în conformitate probabilă cu cele discutate cu Prof. Gusti – retipărirea celor cinci volume de comunicări apărute la București odată cu *Actele* Congresului de la Roma:

Le président demande à l'assemblée si elle pense qu'il soit opportun de procéder, en même temps qu'à la publication des actes du Congrès de Rome, à la réimpression des 5 volumes du Congrès de Bucarest, qui ont été déjà publiés, mais dont un nombre très restreint d'exemplaires a été distribué, tandis que les autres ont été saisis par les autorités roumaines et il est difficile d'espérer de les récupérer, tout au moins dans un proche avenir. // Le Prof. Sicard exprime l'avis contraire appuyé sur les considérations suivantes: d'une part, le Congrès n'ayant pas eu lieu, il serait difficile de parler des 'Actes' de celui-ci; d'autre part, il suffit de relire les titres des communications annoncées, dans le fascicule spécialement consacré à ces études, pour voir que, depuis 1939, soit plus de dix ans, bien des communications ont été dépassées par les faits comme par les recherches, sans compter les actuelles et diverses divisions idéologiques et autres qui peuvent, dans cette réimpression, gêner les auteurs et l'Institut; enfin, puisque des crédits sont disponibles, il serait beaucoup plus indiqué de les utiliser dans l'édition de la 'Revue Internationale de Sociologie', organe traditionnel de l'I.I.S., interrompue depuis plusieurs années, sans cesse demandée des points les plus divers du globe comme de la recherche sociologique, unique en son genre et qui faciliterait largement le développement de l'Institut International de Sociologie.//Le président attire l'attention sur l'importance de la deuxième considération faite par M. Sicard et ajoute que l'initiative de la publication d'une Revue Internationale de Sociologie aurait déjà été prise s'il avait eu des fonds à sa disposition.//Les professeurs Erard et De Maday se déclarent d'accord avec la proposition de M. Sicard et M. de Maday propose à l'assemblée de charger la présidence de prendre l'initiative de la publication de la revue, au cas où elle pourrait assurer les moyens nécessaires.//Les propositions Sicard et De Maday sont acceptées à l'unanimité (ActesRome I, p. 184–185).

[Președintele cere adunării să se pronunțe cu privire la oportunitatea retipării, simultan cu publicarea Actelor Congresului de la Roma, a celor 5 volume ale Congresului de la București, care deși publicate, au fost distribuite în număr foarte restrâns, restul exemplarelor fiind confiscate de autoritățile române, și ca atare irecuperabile în viitorul apropiat.//Prof. Sicard se pronunță negativ, invocând argumentele următoare: pe de o parte, întrucât Congresul nu a avut loc, ar fi greu să se vorbească de „Actele” acestuia; pe de altă parte, e suficient să recitești titlurile comunicărilor anunțate în fascicula special consacrată acestor studii pentru a vedea că, datând din 1939, deci de mai mult de 10 ani, multe comunicări sunt depășite, la nivelul faptelor ca și la cel al cercetării, fără a mai pune la socoteală diversele diviziuni ideologice actuale și nu numai, care i-ar putea jena pe autori în cazul

retipăririi; în sfârșit, din moment ce sunt disponibile credite, ar fi mai indicată folosirea lor pentru editarea, întreruptă de mai mulți ani, a organului tradițional al Institutului Internațional de Sociologie – „Revue Internationale de Sociologie” – care e cerută din cele mai diferite puncte ale globului, sau pentru cercetarea sociologică, de natură să faciliteze dezvoltarea Institutului Internațional de Sociologie.//Președintele atrage atenția asupra importanței celei de a doua considerații a Prof. Sicard, adaugând că ar fi luat inițiativa de a publica „Revue Internationale de Sociologie” dacă ar fi dispus de fondurile necesare.//Profesorii Erard și De Maday se declară de acord cu propunerea d-lui Sicard și d-l de Maday propune adunării să însărcineze președinția cu inițiativa publicării revistei, în cazul în care ar putea asigura mijloacele necesare.]

După cum se vede, respingerea propunerii s-a făcut, în urma examinării nu a volumelor de comunicări tipărite, ci a listei de comunicări anunțate, care apăruse cu mult timp înainte în „Revue Internationale de Sociologie” (noiembrie 1938, ianuarie–februarie și martie 1939), așa cum se menținea aceasta în memoria unui singur individ și a presupunerilor acestuia privitoare la conținutul lor.

În sfârșit, în Raportul trezorerului Institutului Internațional de Sociologie apare, la *Exercițiul 1939/Cheltuieli*, mențiunea sumei de 962,37 fr., destinată telegramelor de anulare a Congresului de la București (p. 199). Iar în ședința de închidere, odată cu comunicarea noului birou al I.I.S. (președinte nou ales C. Gini), li se comunica participanților la congres și lista președinților de onoare, care-i includea, pe lângă cei nou aleși, pe foștii președinți ai Institutului și ai congreselor precedente: Prof. Pitirim Sorokin, Prof. René Maunier, Prof. Dimitrie Gusti. Întâlnim astfel un tratament contradictoriu: Congresul de la București nu a avut loc și deci comunicările pregătite pentru el nu pot fi publicate; congresul bucureștean e unul din „congresele trecute” și președintele lui devine automat președinte de onoare al I.I.S.

Unul din discursurile reprezentanților guvernamentali ne rezervă și surprize. E vorba de Prof. Hilmi Ziya Ülken, delegat al guvernului Turciei, care, după salutul adresat Congresului de la Roma, menționa „participarea”, alături de un alt coleg turc și de delegați norvegieni, la Congresul de la București:

J'avais, il y a onze ans, participé, avec mon collègue le professeur Findikoglu, au nom de notre Université, au Congrès international de Sociologie de Bucarest, réuni en septembre 1939. Les nouvelles de la déclaration de la guerre ayant mis fin à la réunion de ce Congrès tel qu'il avait été projeté, après une courte session, à laquelle avaient pris part les délégués turcs, norvégiens et roumains, nous sommes, moi et mon collègue, rentrés en Turquie. Une partie des *Actes* de ce Congrès, et parmi ceux-ci la communication que j'avais faite à cette occasion, a été publiée plus tard” (*Actes Rome I*, p. 97–98).

[Acum 11 ani participasem, împreună cu colegul meu, Profesorul Findikoglu, în numele Universității noastre, la Congresul Internațional de Sociologie de la

București, reunit în septembrie 1939. Vestea izbucnirii războiului puunând capăt desfășurării proiectate a congresului, după o scurtă sesiune, la care au participat delegații turci, norvegieni și români, colegul meu și cu mine ne-am înapoiat în Turcia. O parte a *Actelor* acestui Congres și, printre acestea, comunicarea pe care o făcusem, au fost publicate ulterior].

Prof. Ülken a reluat afirmația de mai sus în adunarea generală a I.I.S. Trecută prin filtrul consemnării, aceasta a dus, în procesul-verbal, la concluzia că amânarea Congresului de la București s-ar fi datorat faptului că participarea fusese limitată la doi congresiști străini:

Le prof. Ülken, qui en 1939 s'était rendu à Bucarest en vue du Congrès et qui en 1949 a participé à l'assemblée d'Oslo, rappelle d'un autre côté les raisons pour lesquelles le Congrès de Bucarest avait été renvoyé, seulement deux congressistes étrangers – un Norvégien et lui-même – étant intervenus (*Actes Rome I*, p. 186).

[Prof. Ülken, care se deplasase la București în 1939 în vederea Congresului și care a participat în 1949 la adunarea de la Oslo, amintește, pe de altă parte, rațiunile pentru care fusese amânat Congresul de la București – doar doi congresiști străini, un norvegian și el însuși, prezentând intervenții].

E de presupus că, neprimind anunțul de amânare, au sosit la București la data congresului câțiva sociologi străini cărora li s-a oferit posibilitatea de a-și susține comunicările în cadrul I.C.S.R.

Congresul de la Roma nu s-a desfășurat în circumstanțe lipsite de tensiuni. Acestea erau atât de natură internă, cât și de natură externă. Pe plan intern, între 1934 și 1937, la inițiativa lui G.-L. Duprat, Institutul Internațional de Sociologie își pierduse vizibilitatea, fiind subsumat Federației Internaționale a Institutelor și Societăților de Sociologie. La Congresul de la Roma se va discuta – și respinge – chiar propunerea ca I.I.S. să fie dizolvat, un nou institut urmând să fie înființat în locul lui. Procesul-verbal al adunării generale a I.I.S. menționează:

Le Prof. Gini rappelle l'origine de l'Institut International de Sociologie, en expliquant comment certaines règles fixées par les Statuts en harmonie avec la situation initiale ne répondent plus aux conditions actuelles. Il donne ensuite lecture des propositions du Bureau faites conformément à l'article 16 des Statuts actuels en expliquant et illustrant chaque proposition. Le Prof. Gini communique aussi à l'assemblée qu'une proposition plus radicale a été présentée, c'est-à-dire que l'Institut actuel soit dissous et qu'un nouvel Institut soit créé à sa place avec des Statuts nouveaux. Il fait part à l'assemblée d'un certain nombre de considérations faites à ce sujet par M.A. Ouy. Le Prof. Gini remarque que cette proposition n'est pas, à son avis, en accord avec la disposition de l'article des Statuts concernant l'éventualité de la dissolution de l'Association. Il croit tout de même devoir mettre

aux voix ladite proposition.//Mise aux voix, la proposition de la dissolution de l'Institut est repoussée à l'unanimité (ActesRome I, p. 187).

[Prof. Gini reamintește originea Institutului Internațional de Sociologie, arătând că o serie de reguli fixate în statute conform situației inițiale nu mai corespund condițiilor actuale. El citește apoi propunerile, conforme cu art. 16 al statutelor actuale ale Biroului, explicându-le și ilustrându-le. Prof. Gini comunică adunării și faptul că a fost prezentată o propunere mai radicală, conform căreia Institutul actual să fie dizolvat, un nou institut, cu statute noi, urmând să fie creat în locul lui. El împărtășește adunării o serie de considerații pe această temă ale d-lui A. Ouy. Prof. Gini observă că, în ce-l privește, această propunere nu este în acord cu dispoziția din Statute privind eventualitatea dizolvării Asociației. Socotește însă că numita propunere trebuie pusă la vot.//Pusă la vot, propunerea dizolvării institutului este respinsă în unanimitate].

Articolul 16 stipula că dizolvarea I.I.S. nu poate fi pronunțată decât în cadrul unei adunări generale reunind cel puțin jumătate plus unu din membri, prin votul unei majorități de două treimi dintre cei reuniți.

Pe plan extern, în aprilie 1949, C. Gini fusese informat de existența unui Comitet numit de UNESCO pentru crearea unei Asociații Internaționale de Sociologie (I.S.A.), a cărei adunare constitutivă urma să aibă loc la Oslo³⁹ între 5 și 11 septembrie 1949. Prof. Gini răspunsese, semnalând că niciun reprezentant al sociologilor din România, Belgia, Spania, America Latină sau Italia (ordinea îi aparține lui Gini, *ActesRome*, p. 184) nu fusese contactat, dar că, în numele Societății Italiene de Sociologie pe care o prezida, avea să fie prezent la Oslo. În același timp el informa Comitetul cu privire la existența I.I.S., a Federației Internaționale a Institutelor și Societăților de Sociologie cu care acesta colabora și a Congresului de la Roma, propunând ca I.I.S. să devină membru I.S.A., Federația I.S.I.S. să fie absorbită în I.S.A., iar Congresul să se desfășoare sub auspiciile I.S.A. (sau UNESCO) și I.I.S. Propunerile acestea au fost ignorate⁴⁰, la fel cu propunerea de la Oslo a lui C. Gini privind armonizarea datei și sediului viitorului Congres I.S.A. cu Congresul deja plănuțit la Roma. Cum I.S.A. își fixase Congresul la Zürich începând cu data de 4 septembrie 1950, C. Gini s-a văzut pus în situația de a deplasa data Congresului de la Roma, care a ajuns astfel să cvasi-coincidă peste ani cu cea a Congresului de la București.

După revizuirea statutelor și alegerea unui nou birou avându-l ca Președinte pe Prof. Corrado Gini, și ca vice-președinți pe Prof. G. Bouthoul (Paris), Prof. W. Koppers (Viena) și Prof. W. Ogburn (Chicago) și, printre vice-președinții de onoare, pe Prof. Dimitrie Gusti, I.I.S. se consolidează prin alegerea a 20 de noi

³⁹ La această adunare participase Prof. Ülken.

⁴⁰ Citez din raportul lui C. Gini: „La raison donnée à Oslo pour cette attitude envers l'Institut International de Sociologie était que cet Institut était mort” [Motivul indicat la Oslo pentru această atitudine față de Institutul Internațional de Sociologie era că acest Institut este mort] (*ActesRome I*, p. 185).

membri (între care se numără și H.G. Ülken, cf. *ActesRome I*, p. 206, care va propune ca cel de al XV-lea Congres să aibă loc la Istanbul). Se ia hotărârea ca sediul I.I.S. să fie în continuare la Paris, marcându-se astfel, subliniază C. Gini,

(...) la continuité de l'Institut, ainsi que la solidarité du nouveau Bureau avec les Bureaux qui l'ont précédé et qui ont donné à l'Institut International un développement remarquable et une haute renommée scientifique. Il [=C. Gini] désire particulièrement signaler les mérites que René Worms, fondateur et premier secrétaire général de l'Institut, a eu dans l'organisation internationale de la Sociologie (*ActesRome I*, p. 191–192).

[... continuitatea Institutului, precum și solidaritatea noului Birou cu cele care l-au precedat și care au asigurat Institutului o dezvoltare remarcabilă și un înalt renume științific. El [= C. Gini] dorește să sublinieze în mod deosebit meritele lui René Worms, fondator și prim secretar general al Institutului, în organizarea internațională a sociologiei.]

Chestiunea colaborării I.I.S. cu I.S.A. și UNESCO rămânea deschisă. Față cu propunerea de alegere a aceluiași oraș pentru congresele următoare ale I.S.A. și I.I.S., C. Gini amintea, în adunarea generală a I.I.S., diferențele de vederi ale congresiștilor, încercând să negocieze un compromis. Procesul-verbal menționează:

Il [președintele Gini] doit pourtant communiquer que d'autres membres de l'Institut se sont montrés perplexes ou même contraires à la collaboration avec l'I.S.A., spécialement après avoir connu l'ordre du jour du Congrès de Zürich qui montre clairement que le programme de l'I.S.A. est différent de celui de notre Institut. On a envisagé aussi d'autres formes de collaboration, et en particulier on peut penser que même en n'établissant pas d'accords avec l'I.S.A., on peut arriver à une collaboration avec l'Unesco. Il est vrai que quelques collègues se sont déclarés peu favorables aussi à cette collaboration, mais son avis personnel est qu'elle pourra être acceptée en vue aussi des contributions financières que l'Unesco pourrait donner aux recherches de l'Institut (*ActesRome I*, p. 193–194).

[El (Preș. Gini) e însă dator să comunice că unii membri ai Institutului s-au arătat perplecși față de colaborarea cu I.S.A. sau chiar opuși ei, în special după ce au luat cunoștință de ordinea de zi a Congresului de la Zürich, care arată în mod clar că programul I.S.A. este diferit de cel al Institutului nostru. S-au luat în considerare și alte forme de colaborare și putem concepe că, chiar în cazul nestabilirii unor acorduri cu I.S.A., putem ajunge la o colaborare cu Unesco. E adevărat că un număr de colegi s-au declarat puțin favorabili chiar și pentru o asemenea colaborare, dar părerea lui personală este că ea va putea fi acceptată, având în vedere și contribuțiile financiare pe care UNESCO le-ar putea acorda cercetărilor din Institut.]

Problema noilor statute ale Federației Internaționale a Institutelor și Societăților de Sociologie, care urma să fie discutată la Congresul de la București,

se punea astfel din nou Congresului de la Roma. Ea era complicată în 1950 și de proiecte rivale puternice de instituționalizare a sociologiei, venind din lumea anglo-saxonă. La Roma, adunarea I.I.S. va decide prudent ca, pentru moment, Federația I.S.I.S., deși legată de I.I.S., să aibă o organizare independentă de Institut, în așteptarea evoluției viitoare a I.S.A.

Tot de evoluția viitoare a relațiilor cu I.S.A. și UNESCO depindea și alegerea finală a sediului Congresului următor. Propunerea lui H.Z. Ülken de a ține Congresul al XV-lea la Istanbul urma astfel să fie ratificată abia după clarificarea acestora. Fără a intra în detalii, clarificarea nu pare a se fi produs în răstimpul 1950–1952, iar al XV-lea Congres I.I.S. a avut loc la Istanbul⁴¹.

COMPARAȚIE ÎNTRE CONGRESUL ORGANIZAT LA BUCUREȘTI ȘI CEL DEFĂȘURAT LA ROMA

Congresul plănuț pentru 1939 nu a adus la București congresiștii străini (dacă facem abstracție de cei câțiva sociologi turci și norvegieni amintiți mai sus), dar a adus o mare parte a comunicărilor acestora – dintre care mai mult de jumătate au și fost tipărite –, a stimulat pregătirea unor comunicări românești, a unor expoziții sociologice și vizite de lucru pe teren care sunt documentate, și a avut un program difuzat cu un an înainte (la sfârșitul anului 1938) și reactualizat cu completări în cursul anului 1939 în revista Institutului Internațional de Sociologie. Congresul pregătit la București a inserat astfel în memoria sociologică publicații, un program științific, expoziții și deplasări demonstrative pe teren, atent cântărite, prin care și-a câștigat un procent de existență relativ considerabil. În acest sens, o întregire a imaginii celui de al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, prin compararea atentă a celor două congrese identic numerotate, se impune celor care se ocupă de istoria sociologiei. Nu pentru a releva meritele mai mari sau mai mici ale uneia sau alteia dintre concepțiile de ansamblu, ci pentru a examina diferențele dintre organizatorii *est-europeni antebelici* și cei *occidentali postbelici* ai Congresului⁴².

(a) *Raportul cu Institutul Internațional de Sociologie*. În raport cu I.I.S., diferența dintre cele două congrese pare a fi constat, în primul rând, în faptul că, la București, se continua o serie regulată de congrese (din 1927, 1930, 1933, 1935, 1937) ale unui institut puternic, pe când la Roma a fost necesară reafirmarea continuității și viabilității acestuia după lunga perioadă de inactivitate pricinuită de al Doilea Război Mondial. Congresul din 1950 se aseamăna din acest punct de vedere cu cel din 1927, care, la fel, a trebuit să refacă legăturile dintre sociologi, întrerupte în timpul Primului Război Mondial.

⁴¹ Cf. *Actes du XIVe Congrès international de sociologie, organisé à Istanbul (11–17 septembre 1952) au nom de l'Institut International de Sociologie*, 2 vol., ed. Hilmi Ziya Ülken & I.I.S., Istanbul, Imprimerie des Facultés, 1952–1954.

⁴² Acest paragraf reia partea finală a unui articol anterior, pe care îl continuăm cu acest prilej.

În al doilea rând, Congresul de la București marca un moment de extensiune calitativă și cantitativă. Gusti a subliniat în comunicarea sa la Academia Română, dedicată Congresului, faptul că, pe de o parte, alegerea Bucureștiului reprezenta o premieră, niciunul dintre congresele anterioare ale I.I.S. nefiind organizat în Europa de Răsărit, iar pe de altă parte, numărul comunicărilor anunțate și trimise depășea cu mult cifra obișnuită a congreselor anterioare.

Congresul de la Roma marchează revenirea în fâgașul occidental obișnuit al congreselor I.I.S., dar menține și chiar depășește, la nivelul lucrărilor publicate, cifra înaltă a comunicărilor anunțate/trimise sau publicate la București.

În al treilea rând, am văzut că, în cadrul I.I.S., inițiativele lui Duprat, care deplasau centrul de greutate spre Federația I.S.I.S., tratând Institutul ca pe un nucleu al acesteia, creaseră tensiuni interne pe care adunarea membrilor, prilejuită de Congresul de la București, urma să le rezolve. Cu privirea de acum, nu putem să nu remarcăm însă, în ciuda modului poate nu întotdeauna potrivit în care s-a manifestat, clarviziunea lui Duprat, care înțelegea, încă înainte de al Doilea Război Mondial, tendința spre megainstituții internaționale în care să domine federalizarea de organisme naționale. D. Gusti însuși va merge în această direcție câțiva ani mai târziu, promovând Institutul Social al Națiunilor. Dacă recitim conferința despre Congresul de la București a lui Gusti, remarcăm adeziunea profesorului la federalizarea asociațiilor și institutelor naționale de sociologie din întreaga lume, a cărei discuție fusese inclusă în ordinea de zi.

În cursul anului 1939, Anton Golopenția a prezentat de altfel Profesorului Gusti un referat și un memoriu (publicate în A. G., *Rapsodia* III, p. 449–451 și reproduse în *Anexa* la prezentul articol) pentru crearea unei uniuni a institutelor de cercetare și acțiune socială din Europa de Răsărit, care să fie constituită și lansată la Congresul de Sociologie de la București⁴³. Proiectul acesta, prevăzând „1. o întrunire anuală într-una din țările Europei de Răsărit; 2. schimb regulat de publicații, comunicarea planurilor de lucru; 3. schimb de studenți și de cercetători; 4. publicații comune” (*Rapsodia* III, p. 451) și oferind liste amănunțite de instituții și personalități, mergea în fapt mai departe decât planurile de federalizare ale lui Duprat, prevăzând concret, pentru un spațiu geografic și politic net circumscris, scopul și modalitățile concrete de lucru ale unei alianțe științifice posibile.

În al patrulea rând, spre deosebire de Duprat, ale cărui inițiative de raportor din oficiu la congresele Institutului generaseră nemulțumiri, D. Gusti a definit, cum am văzut mai sus, ca *Raport Preliminar al Congresului*, ansamblul comunicărilor care urmau să fie tipărite în vederea acestuia.

În al cincilea rând, cum atât D. Gusti, cât și alți membri ai Școlii de la București erau deopotrivă interesați de mișcarea durkheimiană și de Institutul Internațional de Sociologie, către care, după ani de ignorare, unii dintre continuatorii lui Durkheim încercau în anii 1930 să construiască punți, participarea

⁴³ Cf. Sanda Golopenția (2012a), p. XCIV.

la Congresul de la București a sociologilor francezi, departe de a fi restrânsă la membrii I.I.S., a fost extinsă și diversificată, după cum vom arăta mai jos.

Pus într-o situație de complexitate sensibil sporită, C. Gini a girat-o echilibrat, recomandând revenirea la concepția wormsiană, separarea administrării I.I.S. de cea a Federației I.S.I.S., aderarea la UNESCO, dacă nu la I.S.A., și încercând astfel să insereze I.I.S. în noul context postbelic al instituționalizării globale a sociologiei.

Ambele congrese par deci a fi oferit prilejuri de rezolvare prudentă a diferențelor de opinie dintre membrii I.I.S., provocate de conflicte interne de creștere a Institutului, în cazul Congresului de la București, și de nevoia ca acesta să supraviețuiască în condiții internaționale radical schimbate, în cazul Congresului de la Roma.

(b) *Congresiști*. Numărul adeziunilor străine trimise la *Congresul plănuit la București* a fost, conform „Soc. rom.”, 1–3/1939 de 224 (Gusti a vorbit la un moment dat de 250), dintre care 29 membri I.I.S. și 10 asociații sociologice; cel al adeziunilor românești era, la aceeași dată, de 100 (dintre care 1 membru I.I.S. și o asociație).

Savoye (1993) subliniază „incontestabila reprezentativitate” de care s-a bucurat congresul bucureștean în rândurile sociologilor francezi:

Dans le cas de la France, les principaux courants des sciences sociales, allant des durkheimiens aux leplaysiens, en passant par le groupe des *Annales* et l'École vidalienne de géographie humaine, sont présents aux côtés des représentants de l'I.I.S. tels que Bastide et Richard (p. 17).

[În cazul Franței, principalele curente din științele sociale, de la durkheimieni la adepții lui Le Play, trecând prin grupul de la *Annales* și Școala de geografie umană a lui Vidal de la Blache, sunt prezenți (printre cei anunțați, S. G.), alături de reprezentanți ai Institutului Internațional de Sociologie, ca Bastide sau Richard.]

Congresul reunea participanți de marcă, precum Carle C. Zimmermann, Florian Znaniecki, Daniel Warnotte, Guillaume Jacquemyns, Corrado Gini, Eugenio Casanova sau D. Gusti. Ca absenți de marcă, Savoye îi menționează în acest context pe Herbert Blumer și Pitirim Sorokin. Autorul îi evidențiază în mod special, printre cei care trimiseseră contribuții pe tema *Sat și oraș*, pe Roger Bastide (colaborator al *RIS*), Marc Bloch, Roger Dion, Roger Grand (președinte al Societății de Științe Sociale), M. Halbwachs, Eugraph Kovalevsky și Gaston Richard. Reflecția specială asupra *Metodelor sociologice* urma să fie alimentată, pe lângă comunicările privind metoda monografică ale lui Gusti, Stahl, Herseni, de contribuții belgiene (Dupréel, *De l'observation à la théorie sociologique*), engleze (Farquharson, *The Investigating Methods of Le Play House*) și braziliene (Milliet, *Méthode de recherche de la sociologie urbaine: le pâté de maisons*). În sfârșit, tema *Predării sociologiei și a organizării cercetărilor sociale* atrăsese, printre altele, comunicările lui Bouglé și Descamps.

Observațiile lui Savoye contrastează cu remarcile negative ale Prof. Sicard despre care am vorbit mai sus.

Conform proceselor verbale, *Congresul de la Roma* a avut, în momentul desfășurării, 68 autori de comunicări, 10 comunicări fiind citite sau prezentate *in absentia* de către un număr de participanți și 85 comunicări de autori absenți care au fost acceptate, prin votul celor prezenți, spre includere în *Acte*. Votarea s-a efectuat pe baza lecturii de către președintele de ședință a numelor autorilor și a titlurilor comunicărilor.

Dacă luăm în considerație comunicările multiple făcute de același autor, numărul participanților activi se reduce. Astfel, un congresist a prezentat 2 comunicări succesive în secția (1) la data de 31 august și a citit sau expus alte 4 comunicări datorate unor colegi absenți; a prezentat apoi o comunicare pe 31 august plus 3 comunicări succesive pe 2 septembrie la secția (2), acoperind astfel 10 poziții din program. Dacă ținem seama de autorii cu 2, 3 sau mai multe comunicări și facem abstracție de discursurile comemorative, numărul autorilor de comunicări la Congresul de la Roma se reduce la 52.

Printre congresiștii care au prezentat comunicări la Roma regăsim numele unor sociologi care trimiseseră lucrări pe teme diferite și la Congresul de la București. Este cazul lui Corrado Gini, Georges Hostelet, André de Maday, Giuseppe Mazzarella, Karl Valentin Müller, Max Rumpf și Hilmi Ziya Ülken. Alți patru congresiști par a fi prezentat la Roma lucrările pregătite pentru Congresul de la București sau elemente ale acestora cu titlu schimbat. Este cazul sociologilor Arnost Blaha (București – *Recherches sur la mentalité de petite ville*; Roma, secția 1 – *Sociologie de la ville de Brno*); Paul Descamps (București, Roma: *Recherches monographiques*); Roger Grand (București, anunțat – *La ville engendrée par le domaine rural*; Roma – *La ville est fille du village*); Arthur J. Todd (București, Roma: *The Teaching of the Social Sciences*). Mai complicat e cazul comunicărilor care sugerează duble înrudiri (personale și de teme) ale lui Antonin Obrdlik (București – *Une étude sur la mobilité sociale dans un village tchécoslovaque. Recherche monographique*) și Juliana Obrdlik (Roma – *Social Distance in the Village*).

Prin momentul întrunirii lor, în ajun de război, respectiv la relativ scurt timp după război, atât congresul de la București, cât și cel de la Roma au fost, în fapt, în criză de congresiști prezenți la lucrări. Pentru contracararea acestei situații, A. Golopenția preconiza, prin Uniunea de care am vorbit, întărirea participării din Europa de Răsărit: „Cum numărul participanților din Occident și America va fi, pare-se, mai prejos de așteptări, inițiativa aceasta îngăduie ridicarea numărului participanților la cifra necesară pentru reușita excepțională dorită Congresului” (A. Golopenția, *Rapsodia* III, p. 450). La Roma, deschiderea enciclopedică a tematicii și hotărârea de a publica toate comunicările anunțate au fost, cum vom vedea, factori hotărâtori pentru convertirea unui congres cu relativ puțini participanți într-o conlucrare scrisă masivă la nivelul *Actelor*.

Spre deosebire de Congresul de la București, Congresul de la Roma s-a bucurat de participarea unui mare număr de asociații și delegații guvernamentale. Activaseră în acest sens, cu eficiență, numeroasele institute italiene cărora li se ceruse, de la începutul pregătirilor, colaborarea.

(c) *Programe*. Programul publicat în „Soc. rom.”, 1–3/1939 (p. 136–141) anunța câte șase ședințe paralele (câte două ședințe în zilele de 30–31 august și 1 septembrie) pentru fiecare dintre secții. Activitatea secțiilor era încadrată de o ședință de deschidere (29 august), ședința administrativă a I.I.S. și ședința de închidere (2 septembrie). Urma, în după-amiaza zilei de 2 septembrie, o vizită la Muzeul Satului și la expozițiile sociologice special pregătite, iar între 3 și 6 septembrie, o excursie sociologică.

Programul Congresului de la Roma, pe care l-am prezentat mai sus, a avut, cu excepția expozițiilor și a excursiei sociologice, același format. Spre deosebire de congresul bucureștean, după încheierea lucrărilor, congresiștii au avut o întâlnire cu Papa.

(d) *Secții*. Dacă ne conducem după arhitectura volumelor prevăzute pentru ansamblul *Travaux* și după repartizarea pe „capitole” a comunicărilor trimise sau anunțate de congresiștii străini, în *Congresul Internațional de Sociologie de la București* („Soc. rom.”, 1–3/1939), secțiile prevăzute pentru Congresul de la București erau următoarele:

1. *Sat și oraș*. Noțiunile sociologice de sat și oraș (geneză, tipuri de structură, subunități, relații și interacțiuni, procese, tendințe).

2. *Grupări sociale*. Concepțiile și cercetările sociologice asupra tipurilor de unități sociale (familie, grupuri de vârstă, sexe, clasă socială, partid, confesiune, națiuni etc.).

3. *Metodologie*. Metode sociologice pentru studiul satului și orașului.

4. *Învățământ*. Organizarea învățământului sociologiei și al științelor sociale.

5. *Aplicare*. Contribuția cercetărilor sociologice la organizarea și ameliorarea satului și orașului.

6. *Organizare*. Organizarea cercetărilor sociale (institute, fundații, cercetători izolați) (p. 136).

Congresul bucureștean opera deci centrat, în bună tradiție I.I.S., cu un sistem restrâns de teme corelate organic, urmărind să asigure dezbaterea de către participanți a modalităților teoretice și descriptive de abordare a unor unități sociale cum erau satul și orașul, dezvoltarea metodologică a sociologiei, predarea ei și aplicabilitatea sociologiei la probleme sociale concrete. Se întrezăreau, dincolo de teme, ca probleme curente generale, problema urbanizării, problema centrală a cercetărilor de teren, problema megainstituțiilor de cercetare și învățământ care apăruseră peste tot în lume și a rolului pe care ele îl puteau juca în sociologie și, în sfârșit, problema sociologiei militante.

Per total, dacă ne conducem după cifrele publicate în „Sociologie românească”, 1-3/1939, secția I număra 69 comunicări, secția II – 26, secția III – 5, secția IV – 7 și secția V – 5 comunicări.

Secțiile Congresului de la Roma, în număr de trei, au fost definite enciclopedic, prin regrupări relativ arbitrare de discipline:

1. *Studii cu caracter demografic, urbanistic, rural, medical, biologic și Varia.*

2. *Teorii generale și studii economice, tehnice, metodologice și didactice.*

3. *Studii istorice, arheologice, juridice și politice.*

Ele au lucrat în paralel pe durata a câte cinci ședințe (câte una pe 30 august, 1 și 2 septembrie, câte două pe data de 31 august). Unele dintre ședințe s-au caracterizat printr-o prezență activă redusă, explicabilă, dacă ne gândim la lungul interval scurs între congresul anterior și cel de la Roma și la dificultățile inerente perioadei postbelice. În secția I, ședința din 30 august a avut un singur comunicant prezent și două comunicări de colegi absenți (una citită, alta expusă de un alt congresist); una din ședințele din 31 august a avut un congresist care a prezentat două comunicări, urmate de două comunicări expuse în absența autorilor de alți doi congresiști. În secția II, cele două întruniri din 31 august au numărat 3 comunicări prezentate, respectiv două comunicări prezentate plus una citită *in absentia*. În secția III, ședința din 2 septembrie a comportat trei comunicări.

Per total, în secția I au fost prezentate de autori 24 comunicări, citite sau prezentate *in absentia* alte 6 și a fost votată includerea în *Acte* fără prezentare a 23 comunicări de autori absenți. În secția II au fost prezentate de autori 19 comunicări, citite *in absentia* 2 comunicări și votată includerea în *Acte* a 30 comunicări de autori absenți. În secția III au fost prezentate de autori 25 comunicări, citite *in absentia* 2 comunicări și votată includerea în *Acte* a 32 comunicări de autori absenți. În ansamblu au fost deci 163 comunicări prezentate, prezentate *in absentia*, sau votate a fi incluse în *Acte* fără prezentare. Procesele verbale ne permit să urmărim și discuțiile pe marginea comunicărilor.

În cadrul secției I, primele două ședințe au înregistrat grupaje importante consacrate sociologiei rurale, iar cea de a treia a inclus comunicări pe tema *Sat și oraș*. Ambele teme se situau în continuitate directă cu temele Congresului de la București. Teme noi caracteristice au fost, în ședința din 1 septembrie, cea a *Prizonierilor de război* din U.R.S.S., Germania și Egipt, iar în ședința din 2 septembrie cea a refugiaților și imigranților. Ambele marcau concentrarea asupra unor aspecte sociale legate de războiul recent încheiat. În secția II, tema *Predarea sociologiei și a științelor sociale*, continuând, la fel, o opțiune a Congresului de la București, a fost reprezentată în ședința din după-amiaza zilei de 31 august. Teme noi au fost constituite de un grupaj relativ solid de comunicări consacrate *sociologiei muncii industriale* (31 august dimineața) și de câteva comunicări

privind *utilizarea literaturii ca document sociologic* în cadrul studiilor dedicate spațiului slav (sovietic sau cehoslovac), care au figurat atât în secția I, cât și în secția II. În sfârșit, în secția III, se remarcă un grupaj dedicat *sociologiei jocului* (în ședința din dimineața zilei de 31 august) și altul dedicat *sociologiei statului*⁴⁴ în ședința din 1 septembrie.

(e) *Comunicări*. În „Soc. rom.”, 4–6/1939, se anunța primirea de către Comitetul de organizare a 75 comunicări străine și 74 comunicări românești. În conferința despre Congres ținută în anul 1948, Gusti vorbește despre 107 comunicări ale congresiștilor străini, dintre care 63 au fost publicate în volumele *Travaux I–V* iar alte 44 rămăseseră în șpalt (11 texte) sau în manuscris (32 texte). Cifra comunicărilor românești variază, cum am arătat în articolul Golopenția (2014b), între o maximă de 139 comunicări anunțate, predate și publicate) și o minimă de 74 texte, dintre care 35 au apărut în „Archives” 1943, iar restul fuseseră primite de Comitetul de organizare. Per total și ținând seama de cifra minimă, putem vorbi despre un ansamblu de între 149 (în iunie 1939) și $107 + 74 = 181$ comunicări.

Congresul de la Roma a prilejuit, după cum am văzut mai sus, 163 comunicări care au fost publicate în *Actes*. Extensiunea celor două congrese este deci relativ apropiată.

Un element caracteristic pentru Congresul de la București a fost separarea în publicare a comunicărilor străine, organizate pe secții și publicate parțial, în primul eșalon, de comunicările românești, organizate conform sistemului gustian de Cadre /Manifestări /Relații /Procese și publicate parțial, ulterior. Am discutat în Golopenția (2014b) avantajele și dezavantajele acestei opțiuni.

Congresul de la Roma a publicat, în schimb, împreună și simultan, comunicările italiene și comunicările străine, la fel ca în cazul celorlalte congrese ale I.I.S.

(f) *Lucrările publicate ale celor două Congrese*. Cinci volume de comunicări străine, organizate pe secții, au fost publicate sub titlul *Travaux du XIVe Congrès International de Sociologie* în vederea Congresului din 1939, a amânării pentru 1940 și a amânării pentru sfârșitul războiului. Volumele I din seriile B. *Le Village*, C. *La Ville* și D. *Le Village et la Ville* se deschid cu un *Cuvânt înainte (Avant-propos)* de D. Gusti, datat 1.9.1939. Deși contrazisă de evenimente, data amânării inițiale a fost respectată destul de îndeaproape în ce privește tipărirea volumelor I din seria A. *Les Unités sociales* și II din seria B. *Le Village*, același *Cuvânt înainte* gustian purtând acum data 1.6.1940. Publicarea s-a făcut deci la o zi după data prevăzută a începerii congresului, pentru primul lot, la distanță de nouă luni de la data stabilită inițial și de circa două luni de la data întrezărită la 17 august pentru congresul care nu a avut loc, în cazul lotului al doilea. În ansamblu, volumele *Travaux* însumează 799 p. de comunicări străine (A.I/169 p.; B.I și II/314 p.;

⁴⁴ Tema aceasta fusese propusă de D. Gusti pentru Congresul de la București.

C.I/150 p. și D.I/166 p.), iar volumul *Archives* 1943 le adaugă 390 p. de comunicări românești. Obținem deci un total de 1 189 pagini tipărite și un număr de manuscrise/articole publicate ulterior care se cer redescoperite.

Actele Congresului de la Roma totalizează 4 volume masive. În raport cu procesele verbale ale ședințelor pe secții au fost operate ușoare remanieri, prin redistribuirea unor comunicări în alte secții decât cele în care fuseseră prezentate. Primul volum cuprinde discursul de deschidere, discursurile de comemorare, procesele-verbale ale ședințelor pe secții, ale adunării generale a I.I.S. și ale ședinței de închidere a lucrărilor. Volumele II–IV sunt consacrate fiecare uneia dintre secțiile congresului. Astfel, vol. II, publică lucrările secției I – 51 comunicări (905 p.). Vol. III e dedicat secției II, cuprinzând 54 comunicări (853 p.), iar vol. IV conține 60 de comunicări (894 p.) ale secției III. E vorba deci de un total de 164 comunicări și 2 552 pagini de lucrări publicate.

Un număr de subcapitole în cadrul celor trei secții publicate continuă lucrările Congresului de la București. Este vorba de subcapitolul II. *Le village et la ville* [Sat și oraș] din vol. II (22 comunicări, p. 39–396) și de subcapitolul V. *Sur l'enseignement de la sociologie* [Despre predarea sociologiei] din vol. III (8 comunicări, p. 772–853).

Alte subcapitole răspund prin texte ample preocupărilor momentului. Se încadrează aici subcapitolele IV. *Sociologie des camps de prisonniers de guerre* [Sociologia lagărelor de prizonieri de război] (8 comunicări, p. 484–674) și V. *Sur le problème des réfugiés* [Despre problema refugiaților] (6 comunicări, p. 675–802) cuprinse în vol. II. În cel dintâi dintre ele apar, alături de analizele sociologice sau psihologice, impresionante evocări ale vieții de lagăr în U.R.S.S. a celor circa 80 000 prizonieri italieni în primele luni de după captură. Alături de ei sunt evocați prizonieri români, maghiari și germani.

În sfârșit, o serie de teme s-au bucurat de un interes lărgit care le-a conferit vizibilitate. Astfel, în vol. III, în cadrul subcapitolului *Probleme metodologice*, pornind de la problema *spațiilor necunoscute sociologic* (spațiul slav, musulman, Africa neagră, spațiul sud-american și asiatic), un număr de 5 comunicări (p. 616–695) au pledat pentru utilizarea documentară a textelor literare ale zonelor respective, în centrul analizelor aflându-se spațiile bulgar, ceh și slovac, rus și sovietic. Iar în vol. IV, subcapitolul *Études historiques et sociologiques. C. Les jeux* [Studii istorice și sociologice. C. Jocurile] cuprinde 6 comunicări (p. 351–419) și subcapitolul *Sociologie et politique* conține 9 comunicări (p. 519–637) consacrate temei *A. Concept sociologique de l'État* [Conceptul sociologic de stat] și 8 comunicări (p. 759–894) dedicate temei *C. Sur le problème de l'opinion publique* [Despre problema opiniei publice].

(g) *Relevanța celor două Congrese pentru sociologia internațională.* Într-un articol relativ recent, examinând volumele *Travaux* I–V, Savoye (1993) vede în Congresul de la București un congres de consacrare a sociologiei empirice, concrete:

[...] il [Congresul] aurait consacré le développement des recherches empiriques (spécialement appliquées aux faits ruraux et urbains), celles-ci venant apporter, selon la formule d'un participant yougoslave, un 'correctif' indispensable au subjectivisme parfois trop étroit des constructions sociologiques abstraites (A.V. Makletsov) (p. 16).

[... Congresul] ar fi consacrat dezvoltarea cercetărilor empirice (aplicate în special faptelor rurale și urbane), acestea aducând, în formularea unui participant iugoslav, un 'corectiv' indispensabil la subiectivismul uneori prea îngust al construcțiilor sociologice abstracte (A.V. Makletsov).]

Și, mai departe:

Tout était donc ménagé pour donner à la sociologie empirique une consécration internationale qui aurait particulièrement retenti sur la sociologie roumaine. L'histoire en décida autrement (p. 18).

[Totul fusese avut în vedere pentru o consacrare internațională a sociologiei empirice care s-ar fi răsfrânt în mod deosebit asupra sociologiei românești. Istoria a decis altfel.]

Insistența asupra sociologiei empirice reflecta o tendință efectivă a evoluției sociologiei internaționale, pe care Congresul din 1939 o prelua din mers. Savoye (1993) subliniază faptul:

En dépit de son programme très orienté, on aurait tort de considérer le congrès de Bucarest comme une promotion quelque peu artificielle et forcée de la recherche empirique. Il se proposait d'*enregistrer* et non pas de créer *ex abrupto* (pour reprendre les formules de Trotsky) une évolution effectivement à l'oeuvre au sein de la sociologie mondiale depuis une douzaine d'années (p. 19).

[În ciuda programului său foarte precis orientat, am greși considerând congresul de la București ca pe o promovare întrucâtva artificială și forțată a cercetării empirice. El își propunea să *înregistreze*, iar nu să creeze *ex abrupto* (dacă reluăm aici formularea lui Trotsky) o evoluție operând efectiv în cadrul sociologiei mondiale de aproximativ doisprezece ani.]

Pornite la universitățile din Chicago și București, cercetările empirice – arată Savoye – își făceau drum și în Franța, cu toată circumspecția tradiției dominante durkheimiene. El citează în acest sens un număr de poziționări simptomatice, dovedind că, cel puțin la nivel de învățământ, cercetarea sociologică empirică începea să fie acceptată chiar și de establishmentul durkheimian. Astfel, în 1931, Paul Fauconnet, conferențiar la Institutul francez de sociologie (unde lucrau foști colaboratori ai lui Durkheim ca Mauss, Bouglé, Halbwachs, Simiand) propunea studenților săi „une étude aussi poussée que possible de la société à laquelle ils sont mêlés, de la France contemporaine” [un studiu, extins în măsura posibilului, al

societății în care trăiesc, al Franței contemporane], o „etnologie a societății franceze”, care ar fi constat în anchete asupra vieții religioase, monografia de familie după metoda Le Play, sau în crearea de servicii sociale pe lângă tribunale. Fauconnet conchidea arătând că există universități în Statele Unite și în România „où la sociologie est enseignée sous cette forme-là” [unde sociologia se predă în acest mod].

În 1936, Roger Bastide, pornind de la anchetele locale întreprinse de institutori (care studiau sociologia în Școlile Normale din Franța încă din 1920), recomandă, într-un articol publicat în *RIS*, înființarea unor posturi de șefi de lucrări care să-i inițieze pe studenți în „mânuierea practică a metodei sociologice”. Celor pe care îndrăzneala propunerii risca să-i surprindă, Bastide le adresează argumentul la care recursese și Fauconnet anterior: „Cela n’est pas impossible puisque pratiqué... dans des pays voisins... Ils réconcilieraient la sociologie avec la vie” [Lucrul nu e imposibil... din moment ce e practicat în țări din apropiere. Ei (studenții, S. G.) ar reconcilia sociologia cu viața.]. Articolul lui Bastide se încheia programatic:

Il faut que la sociologie devienne de plus en plus – selon l’heureuse expression de M.P. Descamps – ‘expérimentale’. Il faut donc tourner nos étudiants vers l’observation du monde! Ce sera l’oeuvre de ces Directeurs de travaux, dont je demande la nomination, ces prospecteurs futurs, avec leurs élèves, de la vie sociale française (*ap. Savoye 1993, p. 20*).

[E necesar ca sociologia să devină din ce în ce mai ‘experimentală’, pentru a recurge la fericita exprimare a d-lui P. Descamps. Trebuie deci să ne îndrumăm studenții spre observarea lumii înconjurătoare. Aceasta va fi opera directorilor de lucrări a căror numire o cer, viitorii prospectori, împreună cu elevii lor, ai vieții sociale franceze.]

În 1937, C. Bouglé recomanda folosirea didactică a anchetelor sociologice, prin împletirea tradiției Le Play cu tradiția Durkheim. El recomanda echilibrul între cercetarea concretă și speculație:

[...] il importe que le souci du détail concret ne fasse pas pencher la balance: substituer la micrologie à la spéculation, ce ne serait pas tout bénéfique. La sociologie s’est justement constituée aussi bien pour lutter contre ceux qui n’attachent de prix qu’aux petits faits particuliers, que contre ceux qui s’évadent dans les spéculations abstraites (*ap. Savoye, 1993, n. 14*)

[...e important ca preocuparea pentru detaliul concret să nu prevaleze: substituind micrologia speculației nu am obține doar beneficii. Sociologia s-a constituit tocmai pentru a lupta deopotrivă contra celor care nu pun preț decât pe mărunte fapte particulare și a celor care evadează în speculații abstracte.]

Rezervele lui Bouglé se accentuau în comunicarea la Conferința internațională de științe sociale, intitulată *Monographie et synthèse d'après Le Play*, a unui colaborator al său⁴⁵, Raymond Polin (1938):

[...] de Bucurest à Chicago, les monographies étaient devenues l'instrument favori de toute étude sociologique... La méthode monographique n'engendre-t-elle pas une science sociale complète, incompatible avec toute autre sociologie? (ap. Savoye, 1993, n. 15).

[... de la București la Chicago, monografiile deveniseră instrumentul favorit al studiilor sociologice... Metoda monografică nu e cumva pe cale să genereze o știință socială completă, incompatibilă cu oricare altă sociologie?]

Concluzia la care ajunge Savoye (1993), după trecerea în revistă a pozițiilor franceze din anii 1930 în raport cu sociologia empirică, e de natură să sublinieze miza și rolul posibil al congresului plănuțit la București în evoluția sociologiei mondiale și a sociologiilor naționale:

Cet échantillon de prises de positions – bien que cantonné à la sociologie française – indique que le congrès de Bucarest venait à son heure. L'interrogation qu'il institue sur les recherches empiriques, leurs méthodes et leur enseignement, n'a rien d'artificial. Elles est l'aboutissement de débats qui traversent les milieux sociologiques durant les années 30 et qui manifestent une évolution en cours de la sociologie, partagée entre ses anciens modèles méthodologiques et théoriques et des pratiques scientifiques nouvelles – à base d'enquêtes de terrain – qui paraissent mieux correspondre à ce que la société attend d'elle (p. 22).

[Acest eșantion al luărilor de poziție – deși limitat la sociologia franceză – arată că congresul de la București răspundea momentului. Interogația pe care o instituia, asupra cercetărilor empirice, a metodelor și a predării lor, nu avea nimic artificial. Ea reprezenta punctul culminant al dezbaterilor din mediile sociologice ale anilor 1930, care manifestau evoluția în curs a sociologiei, împărțită între vechile ei modele metodologice și teoretice și practicile științifice noi – bazate pe anchete de teren – care păreau să corespundă mai bine așteptărilor societății.]⁴⁶

⁴⁵ C. Bouglé conducea Centrul de documentare socială de pe lângă École Normale Supérieure de la rue d'Ulm, unde lucrau, între alții, Raymond Aron, Georges Friedmann și Raymond Polin.

⁴⁶ Vezi și, cu privire la metoda monografică gustiană: „L'école sociologique roumaine donne à la méthode monographique sa forme la plus achevée, approfondissant et élargissant son champ d'application par la pluridisciplinarité et un souci constant d'exhaustivité. Gusti considère la sociologie le playsienne comme précurseur, mais il en critique les insuffisances, notamment la nomenclature de Tourville, et tient à s'en démarquer” [Școala sociologică română dă metodei monografice forma ei desăvârșită, aprofundând și lărgind domeniul ei de aplicare prin pluridisciplinaritate și prin preocuparea constantă de exhaustivitate. Gusti consideră sociologia lui Le Play ca pe un precursor, dar îi critică insuficiențele, în speță nomenclatura lui Tourville, și ține să se delimiteze de ea] (Kalaora & Savoye, 1985, p. 270–271).

După al Doilea Război Mondial, în Franța vor înflori – stimulate de Centre d'Études Sociologiques – cercetările empirice pregătite de dezbaterile interbelice.

Spre deosebire de congresul plănuțit la București, Congresul de la Roma nu s-a definit prin alegerea unei teme centrale, ci, dimpotrivă, a propus congresiștilor un evantai larg de discipline corelate cu sau intersectând sociologia. Opțiunea aceasta pare a fi fost legată de nevoia repornirii motoarelor după îndelunga întrerupere pricinuită de război. Ea constituia și un răspuns la competiția internațională care amenința cu dispariția Institutul Internațional de Sociologie și congresele lui. Antrenarea în lucrările congresului a unui număr masiv de participanți, publicarea relativ rapidă și în excelente condițiuni a *Actelor* Congresului, mărirea efectivelor I.I.S. prin primiri masive de noi membri sau navigarea prudentă în raport cu I.S.A. și UNESCO au fost căile prin care C. Gini a asigurat, într-un moment de cumpănă, supraviețuirea Institutului. Congresul de la Roma a fost un congres de raliere și refacere a forțelor I.I.S.

(h) Congresul de la București a avut o componentă cadru, cu caracter științific și practic, menită să prezinte participanților străini realizările sociologiei românești. Se cuprindeau aici marile lucrări colective care au antrenat, în afara coordonatorilor respectivi, un număr de 89 de cercetători: *Nerej, un village d'une région archaïque*, 3 vol. (1939, 22 cercetători, coord. H.H. Stahl); *Clopotiva, un sat din Hațeg* (1940, 13 cercetători, coord. Ion Conea); *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940, 29 cercetători, coord. D. Gusti și Traian Herseni); *60 sate românești*, 4 vol. (1941–1943, 17 cercetători, coord. Anton Golopenția și D.C. Georgescu); *Drăguș, un sat din Țara Oltului*, 8 volume (1944–1945, 8 cercetători, coord. Traian Herseni).

Alături de volumele-cărți de vizită colective de mai sus, *Bibliografia satului românesc* (coord. de N. Georgescu-Tistu), din care a apărut doar o primă parte, broșurile cu rezumate în franceză ale campaniilor monografice și ale materialelor publicate în „Sociologie românească”, numărul special în limba franceză al revistei „Arhiva” („Archives”, 1–4/1943), expozițiile sociologice detaliind metoda și rezultatele cercetărilor monografice ale Școlii gustiene, excursia prevăzută la Făgăraș și Dioști urmau să-i aducă pe congresiști în contact nemijlocit cu cercetarea monografiștilor și cu acțiunea socială a Echipelor regale.

Amânarea Congresului nu a întrerupt lucrul. În nădejdea ținerii congresului în 1940 și apoi, după încheierea războiului, s-a continuat publicarea marilor volume pregătite. O vreme, au avut loc dezbateri pe tema comunicărilor trimise și publicate în *Travaux*, pentru a se stabili atitudinea organizatorilor față de ele (în principiu, față de câteva din comunicările germane, care, publicate așa cum fuseseră trimise, se cereau dezbătute serios în cadrul congresului. În timpul războiului, Prof. Gusti a consacrat un seminar Congresului discutând cu studenții aspecte ale acestuia.

Latura aceasta a Congresului de la București nu a ajuns să fie cunoscută în afara României. Nefocalizată prin realizare, ea a devenit cvasiinvizibilă chiar și în România, unde sociologia a dispărut ca disciplină timp de aproape 20 de ani (între sfârșitul anilor 1940 și sfârșitul anilor 1960).

Elemente izolate de activism social, mai ales în mediu urban sau la nivel internațional, au apărut însă și la Roma, în cadrul unora dintre intervenții.

O REPARAȚIE ISTORICĂ

Al XIV-lea Congres internațional de sociologie a fost un congres geminat, care a ratat prilejul de a întinde o punte internațională între perioada antebelică (1939) și perioada postbelică (1950). Pe plan științific, Congresul de la Roma a consfințit ruptura între Europa de Vest și Europa de Est, care fuseseră pe punctul de a-și împleni fertil cercetările sociologice în 1939. Pe plan instituțional, Congresul proiectat la București se înscria într-o perioadă de ascensiune a Institutului Internațional de Sociologie, pe care războiul și mondializarea postbelică o curmă, imprimând Congresului de la Roma o dimensiune defensivă.

Pe plan conceptual, Congresul de la București fusese gândit și pregătit ca un congres centrat pe o temă unitară (*Sat și oraș*), menită să prilejuiască întâlniri și confruntări metodologice între participanți, cu o puternică dimensiune „hands on”, congresiștii fiind invitați pe teren, în sate cercetate monografic, animate de activismul echipelor studențești, sau în sate model. Tenacitatea, rămasă multă vreme necunoscută chiar și în România, cu care Gusti și colaboratorii săi au continuat neabătut pregătirile pentru Congres în timpul războiului și după încheierea acestuia, nerenunțând la găzduirea manifestării decât atunci când ocupația sovietică și instalarea regimului comunist au făcut-o imposibilă, a rodit neașteptat în anul 1996, când, după cum am aflat de la Michael Cernea, ideea organizării la București a celui de al IX-lea Congres mondial de sociologie rurală a fost argumentată, în parte, ca un act de recunoaștere internațională a sociologiei românești interbelice.

Reproduc pe scurt în cele ce urmează informațiile comunicate de M. Cernea, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

La al VIII-lea Congres mondial de sociologie rurală din august 1992, organizat la Pennsylvania State University (University Park, PA) de către International Rural Sociology Association (IRSA), M. Cernea află că o serie de asociații sociologice naționale și-au depus candidatura pentru găzduirea următorului Congres mondial în țara lor. Printre ele, Brazilia reprezenta candidatul cel mai puternic. Cernea decide, totuși, să exploreze căile prin care conducerea IRSA ar putea fi convinsă să considere Bucureștiul ca o locație posibilă pentru Congresul din 1996. Ca fost vice-președinte (1973–1979) și membru al Comitetului executiv al Societății Europene de Sociologie Rurală (ESRS), M. Cernea avea un număr de colegi în conducerea IRSA, al căror sprijin putea nădăjdui să-l obțină. A început însă prin a ralia Academia Română și alți sociologi români în sprijinul unei asemenea propuneri. L-a contactat mai întâi pe acad. N.N. Constantinescu, pe atunci secretarul general al Academiei Române, care, entuziasmat de idee, i-a promis tot sprijinul; după care a venit la București, unde s-a întâlnit cu prof. Ioan Mihăilescu, rector al Universității din București, și cu

prof. Emilian Dobrescu, secretar științific al Secției de științe economice, juridice și sociologice a Academiei Române spre a se asigura că, în cazul în care IRSA ar accepta ideea, comunitatea sociologică din România va fi capabilă și dispusă să-și asume răspunderea găzduirii unui eveniment de asemenea proporții. Sprijinul și angajarea cea mai fermă au venit din partea colegilor sociologi Mihăilescu și Dobrescu. Universitatea din București era gata să-și pună la dispoziția conferinței amfiteatrele și sălile de curs. Pe acest temei, M. Cernea a înaintat propunerea de a se ține al IX-lea Congres mondial de sociologie rurală la București și a inițiat un efort de câștigare a sprijinului și voturilor unor membri ai Comitetului executiv IRSA. El mi-a descris procesul după cum urmează:

„Mai multe asociații naționale de sociologie, cu cercetări proeminente în domeniul sociologiei rurale, mai ales sociologii din Brazilia, aspirau la găzduirea Congresului următor. Socoteam însă că România ar putea avea șanse serioase, pe baza a trei argumente pe care le-am folosit sistematic în discuțiile purtate. În primul rând, România avea o tradiție excepțională și realizări majore în domeniul sociologiei rurale, materializate în uriașul număr de publicații științifice și în realizările instituționale ale Școlii Românești de Sociologie. În al doilea rând, am invocat anihilarea dramatică a eforturilor depuse de sociologii români pentru pregătirea celui de al XIV-lea Congres internațional de sociologie care urma să aibă loc la București în 1939 și trebuise să fie amânat în ultimul moment; punctul esențial, asupra căruia am insistat, se referea la datoria morală a comunității sociologice internaționale față de comunitatea sociologilor din România, de a săvârși un act de reparație, oferind, prin organizarea Congresului mondial de sociologie rurală la București, recunoașterea și respectul întrupate în găzduirea unui asemenea eveniment ca un tribut întârziat pentru extraordinara creativitate a generației de sociologi care ne-au precedat. În al treilea rând, am subliniat oricui puteam că România tocmai trecuse printr-o revoluție politică și socială, comunitatea ei sociologică fiind într-un proces de refacere, după ani lungi de marginalizare, suprimare, expulzare din viața academică și publică de către regimul comunist proaspăt înlăturat. Ar fi un gest minunat din partea comunității internaționale de sociologie rurală, spuneam, să recunoască cele întâmplate și, prin programarea Congresului mondial la București, să acorde în mod simbolic, în acest moment post-revoluționar, nu numai recunoașterea internațională, ci și suport intelectual și noi deschideri tinerei generații de sociologi români. Îmi era clar că prezența la București a sute de sociologi din întreaga lume ar oferi dintr-odată o multitudine de noi contacte personale, opțiuni de schimburi interuniversitare și posibilități de cooperare și informare, noii comunități sociologice românești” (M. Cernea, *Comunicare personală*, 2015).

Treptat, argumentele lui M. Cernea au câștigat sprijinul unor membri influenți ai Comitetului executiv al Asociației Internaționale de Sociologie Rurală (IRSA), printre care Prof. Giampaolo Catelli din Italia (președinte IRSA între 1988–1992), prof. Andreas Bodenstedt din Germania (președinte IRSA între 1993–1996) și prof. Joseph J. Molnar din S.U.A. (care a devenit președinte IRSA între 1996–2000). Candidatura României a obținut votul majorității în cadrul

Comitetului executiv și cel de al IX-lea Congres mondial de sociologie rurală a fost programat la București între 22–26 iulie 1996⁴⁷. Vorbind la Congres despre această realizare, M. Cernea a spus: „Acest Congres este o reparație istorică, înalt răsplătitoare, pentru sociologia românească interbelică. Sincer vorbind, meritul-cheie pentru acest succes nu-mi revine nici mie, nici colegilor care au sprijinit programarea acestui Congres Mondial la București: el aparține pe de-a-ntregul înaintașilor noștri, cei care, în perioada interbelică au creat și adus la maturitate științifică și succes internațional Școala Sociologică de la București”.

La deschiderea Congresului, activitatea Școlii Sociologice de la București a fost readusă în atenția participanților în comunicarea prof. Ismail Serageldin. Citez:

In the process of preparing for this address, I found my research to be an intellectually rewarding experience as I got to know more about rural sociology and, in particular, its history in Romania where it had its genesis between the two world wars. It is in this endeavor that I thank Michael M. Cernea, through whom I learned more about the long tradition of an action-oriented school and movement of rural sociology in Romania and the remarkable contributions made by the founders of the Romanian School of Rural Sociology, the late Dimitri Gusti and the late Henri H. Stahl, both internationally renowned scholars who have left an indelible mark on the profession worldwide (Serageldin, 2000, p. IX).

[Cercetarea întreprinsă în cursul pregătirii prezentei alocuțiuni s-a dovedit a fi o experiență intelectual răsplătitoare întrucât am ajuns să știu mai mult despre sociologia rurală și, în particular, despre istoria ei în România, unde geneza ei s-a situat între cele două războaie mondiale. În această strădanie îi mulțumesc lui Michael M. Cernea, prin care am aflat despre îndelungata tradiție a unei școli orientate spre acțiune și a mișcării sociologiei rurale din România și despre remarcabilele contribuții datorate întemeietorilor Școlii Române de Sociologie, regretații Dimitrie Gusti și Henri H. Stahl, și unul și celălalt savanți de renume internațional care ne-au marcat în moduri de neuitat profesiunea la nivel mondial.]

Ca și Congresul din 1927, al XIV-lea Congres internațional de sociologie proiectat la București în 1939, Congresul cu același nume desfășurat la Roma în anul 1954 și Congresul mondial de sociologie rurală desfășurat la București în 1996 au întâlnit major istoria zbuciumată a secolului XX. Fiecare dintre ele a marcat, din unghiuri și cu puncte de plecare diferite, o încercare de extindere progresivă a cooperării sociologice la nivel internațional în vederea unei acțiuni globale instituționalizate a sociologilor. Congresul proiectat în anul 1939 și cel din anul 1996 au accentuat simbolic, prin alegerea locației, preocuparea de colaborare Est-Vest. Le reunește, după un interval de aproape 50 de ani, demersul central de cercetare în vederea acțiunii, a dezvoltării sociale și economice.

⁴⁷ Asociația Braziliană de Sociologie Rurală și-a văzut satisfăcută propunerea de a găzdui un Congres mondial de sociologie în anul 2000, atunci când IRSA a programat următorul Congres mondial de sociologie rurală la Rio de Janeiro.

Providence, decembrie 2014

ANEXE

1. ANTON GOLOPENȚIA, RAPORT ASUPRA ACTIVITĂȚII DIRECȚIEI PUBLICAȚIILOR DIN INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE AL ROMÂNIEI

La direcția Publicațiilor din Institutul de Cercetări Sociale al României s-au primit spre publicare următoarele lucrări:

DOCTRINA

1. Gusti A.: *Studii de politică socială* – 1 vol.

2. Gusti D.: *La Science de la réalité sociale* – 1 vol.

3. *Îndrumări pentru cercetările sociologice* – 1 vol. (aproximativ 400 p.)

Materialul a fost sistematizat pe cadre și manifestări.

Cadre:

a. Cosmologic: paginat (42 p.).

b. Biologic: paginat (47 p.).

c. Istoric: paginat (13 p.).

d. Psihic: paginat (6 p.).

Manifestări:

a. Economice: paginat, afară de *Planul pentru cercetarea industriei casnice* (corectură II).

b. Spirituale: paginat în întregime (107 p.).

c. Etico-juridice: paginat în întregime (22 p.).

d. Politico-administrative: nu s-a predat încă materialul.

e. Unități, relații și procese sociale: nu s-a predat materialul.

f. Chestionare speciale (în discuție; materialul este cules).

CERCETĂRI MONOGRAFICE

Nerej, 3 volume a câte 400 p.

4. Vol. I: sub tipar.

5. Vol. II: cules.

6. Vol. III: cules.

Drăguș, 3 volume aproximativ 400 p. fiecare

7. Vol. I: se culege.

8. Vol. II: se culege.

9. Vol. III: se culege.

10. *Clopotiva*, 1 volum sub tipar.

CERCETĂRILE ECHIPELOR SERVICIULUI SOCIAL

Cercetările Echipelor studențești în campania 1938: 4 volume.

11. Vol. I: în corectura a doua.

12. Vol. II: paginat.

13. Vol. III: s-a primit numai materialul privitor la igiena locuinței, care se găsește în corectura a doua. Lipsește materialul privitor la starea culturală.

14. Vol. IV: parte din material se culege, parte se află în corectura întâi, parte în corectura a doua.

LUCRĂRILE CONGRESULUI INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE

S-a primit un număr de 130 comunicări, din care 82 reprezintă contribuția străină, iar restul de 48 contribuția românească.

Comunicările străine: sosite 82.

Seria A. Satul

15. Vol. I: tipărit (14 comunicări, 160 p.).

16. Vol. II: 10 comunicări, din care 9 în corectura a doua, una se culege.

Seria B. Orașul.

17. Vol. I: tipărit (11 comunicări, 150 p.).

Seria C. Sat și Oraș.

18. Vol. I: bun de tipar (15 comunicări, 171 p.).

19. Vol. II: 7 comunicări, din care 4 în corectura a doua, trei se culeg. Volumul este incomplet.

Seria D. Unități Sociale.

20. Vol. I: în curs de paginare (14 comunicări).

Seria E. Învățământ sociologic.

21. Vol. I: 6 comunicări, din care 4 sunt în corectura întâi, două se culeg.

Seria F. Metodele sociologice.

22. Vol. I: o singură comunicare, în pagină.

Seria G. Diverse.

23. Vol. I: cinci comunicări, în corectura întâi.

BIBLIOGRAFIE

24. *Bibliografia satului*, un volum în curs de culegere

REVISTE

25. *Sociologie românească*, aproximativ 300 p., 200 p. bun de tipar, 100 p. corectura a treia.

26. *Archives de Sociologie roumaine*, aproximativ 360 p.; două capitole complete, în curs de paginare. Restul materialului este cules și corectat, nu se poate pagina deoarece nu s-au depus încă toate manuscrisele.

[REPARTIZAREA VOLUMELOR]

Nereju	Measnicov	Imprimeria Națională
Comunicări	Zoe Georgescu	Luceafărul
Drăguș	Measnicov	Imprimeria Națională
Sociologie românească	Ștefan Popescu	Imprimeria Centrală
Monografii, echipe	Lalu	Cartea Românească
Bibliografie	Tistu, Ludu	Ramuri
Anastase Gusti		Luceafărul
Arhiva	Axente S. Popovici	Cartea Românească
Planuri	Boboc	Marvan
La science...		Imprimeria Națională
Clopotiva	Conea	Tiparul universitar

2. ANTON GOLOPENȚIA, STAREA PUBLICAȚIILOR, 12 NOIEMVRIE 1939

I. *Nereju*. Bun de imprimat la Imprimeria Națională toate trei volumele. Lucrarea e cunoscută de I. Measnicov și condusă de H.H. Stahl.

II. *Drăguș*. Materialul în parte cules, în parte bun de dat la cules, în parte nepredat. Materialul predat se găsește la d-l Measnicov, care conduce lucrarea.

III. *Clopotiva*. S-a cerut hârtia pentru ultimele două coale de text de la Luceafărul din hârtia cumpărată pentru Comunicări (pe aceeași hârtie e tipărită întreaga lucrare). Hârtia pentru copertă și planșe urmează a fi cumpărată de d-l Profesor Gusti de la Oficiul de desfacere a hârtiei, potrivit hotărârii D-sale de sâmbătă, 11 noiembrie. Pentru ca acest lucru să se întâmple, d-l Conea îi va prezenta luni o situație exactă a cantităților și sumei necesare. Toate informațiile asupra lucrării, la d-l Conea.

IV. *Cercetările echipelor*. Se lucrează la Cartea Românească. Conducerea lucrării a acceptat-o d-l Dr. D.C. Georgescu, care e ajutat de d-l C. Lalu. Vol. I la cenzură. Cuvântul-înainte al d-lui Prof. D. Gusti a fost pus la punct și se culege, vol. II revizuit e la cenzură. Vol. III – Dr. D.C. Georgescu termină revizuirea studiului despre locuință; Anton Golopenția lucrează la redactarea înfățișării stării culturale. Vol. IV și V monografii sumare, în curs de paginare.

V. *Plan de lucru pentru cercetarea unui sat*. Cadrul cosmologic cu bun de imprimat la tipografia Marvan. [Cadrul biologic revăzut de d-l D.C. Georgescu, bun, la fel, de imprimat. Materialul la d-ra Boboc. Lucrarea ar putea începe dacă am da tipografiei Marvan cei 30 000 lei necesari pentru cumpărarea hârtiei necesare pentru tirajul de 500.

VI. *Bibliografia satului*: se pun în pagină întâiele șpalturi ale corecturii a doua. Se tipărește la Ramuri–Craiova. Lucrarea e condusă de d-l Georgescu-Tistu.

VII. *Comunicările Congresului*. S-a hotărât de d-l Profesor Gusti (11 noiembrie) ca să apară în patru limbi (franceză, engleză, germană și română). S-au tras câte

400 exemplare din vol. I–III (ediția franceză). Celelalte limbi urmează a fi tipărite după revizuirea textului tradus al Prefetei și al Sumarului. Materialul se găsește la D-na Zoe Georgescu. Vol. IV, *Unități sociale*, e în lucru.

VIII. *Archives de Sociologie roumaine*. Studii paginate, cronici și recenzii în șpalt. Materialul la d-l Ștefan Popescu. Mai lipsesc recenzii asupra lucrărilor românești de sociologie, economie. Un studiu Gusti.

IX. *Sociologie românească*. În curs de reorganizare. Ședință în acest scop cu d-nii Stahl, Ștefan Popescu și Petrini, marți 14 noiembrie la Facultate, ora 6. Trebuie să se scoată până la Crăciun un număr de 10 coale (An. IV, 7–12) pentru a încheia anul 1939 și a putea începe în formă nouă. Materialul și Secretariatul la Ștefan Popescu.

X. *Rezumatul francez al anilor I–III ai Sociologiei românești*. Cules aproape întreg materialul.

XI. Volumul An. Gusti. Textele cu bun de imprimat la Luceafărul. Idem, o listă bibliografică a lucrărilor, fotografia și coperta. Informații la domnișoara Boboc. Studiul d-lui Strat despre viața și opera lui An. Gusti urmează a fi predat tipografiei la sfârșitul săptămânii.

3. ANTON GOLOPENȚIA, PROIECT DE BUGET – PERIODICE

Institutul de Științe Sociale al României

Sociologie românească: 4 numere anual, formatul actual, de câte 96 p. cu hărți pe [hârtie] velină și nu cretată; cel mult 4 foi *hors-texte* cretate pentru reproduceri de fotografii la fiecare. Rezumat francez de 4–8 p. la 200 exemplare. Tiraj 2 500–2 000.

Archives de Sociologie roumaine: 1 număr anual, 320 p. Formatul *Arhivei*, cu hărți pe velină, 20 p. *hors-texte* (fotografii) pe [hârtie] cretată. În limba franceză. Tiraj 1 000 exemplare.

Cheltuieli

Tipar <i>Sociologie românească</i>	280 000
Tipar <i>Archives de Sociologie roumaine</i>	250 000
Colaboratori	
Desenator-cartograf cu bucată	20 000
Redacția	
Traducător <i>Archives de Sociologie roumaine</i>	30 000
Administrație	36 000

Venituri

Abonamente (400 <i>Soc. rom.</i> , 100 <i>Archives</i>)	100 000
Publicitate în Anexă	
Cont CEC (27 dec.)	50 000
Datoria Cărăbaș	67 520
Subvenție Institutul de Științe Sociale al României	180 000
Editura Imprimeria Națională	

4. ANTON GOLOPENȚIA, STAREA PUBLICAȚIILOR, 3 IANUARIE 1940

1. **Situația la tipografie.** Orice muncă la publicațiile fostului Institut de Cercetări Sociale a fost întreruptă. Lucrările se găsesc în starea prezentată în nota alăturată – „Starea publicațiilor”, de la 12 noiembrie. Excepție face monografia Nerej; între timp au fost trase paginile de text din vol. II și III, iar acum se lucrează la fotografiile *hors-texte* ale acestor două volume.

2. **Cenzura.** Cercetările Echipelor (vol. I și II) au fost restituite tipografiei (Cartea Românească) cu rezoluția că nu pot fi publicate, de vreme ce Serviciul Social a fost desființat. Volumul An. Gusti a fost înapoiat la sfârșitul lui noiembrie cu bun de tipar „Luceafărului”, bunul de tipar a fost însă retras în aceeași zi, comunicându-i-se tipografiei că a fost remis, cu No 971/Cenzură, Ministerului Muncii spre dare de aviz.

Celelalte lucrări n-au fost prezentate până acum cenzurii. Nerejul nici nu e cazul să fie prezentat înainte de terminarea tustrelor volume și de executarea modificărilor aduse volumului I. Volumele III–V din Cercetările Echipelor cer întregiri și re[vizui]ri; Drăgușul, Planul de lucru pentru cercetarea unui sat, Bibliografia satului, Monografia Clopotivei (tipărite 450 p., dar neterminat indicele) n-au întreg textul cules.

Sunt bune de trimis cenzurii cele trei volume de comunicări ale Congresului de Sociologie, care sunt gata tipărite, și volumele I–II din Cercetările Echipelor.

Trimiterea la cenzură a numerelor noi din periodice presupune înscrierea în Registrul Publicațiilor și obținerea autorizației Ministerului Propagandei.

3. **Reluarea lucrărilor de către tipografie.** În cazul Monitorului, e utilă o intervenție la d-l Bunescu. În cazul tipografiilor particulare, gheața va fi ruptă prin facerea unor plăți parțiale. În acest scop ar putea fi obținut, în caz că lichidarea Serviciului Social întârzie, înainte de aceasta și cât mai curând, un acout special, destinat publicațiilor, în valoare de 850 000–1 000 000 (300 000 pentru Cartea Românească spre cumpărare de hârtie; 100 000 Tiparul universitar; 50 000 Ramuri; 250 000 Luceafărul; Imprimeria Centrală 150 000).

4. **Obținerea autorizației pentru periodice.** În acest scop trebuie făcută o cerere Ministerului Propagandei. Pe baza aprobării se pot întreprinde formele de înscriere la Tribunal, în registrul Publicațiilor.

5. *Numărul nou al Sociologiei românești* trebuie dat în lucru. Spre a putea începe e necesară autorizația de a face comanda în numele Institutului de Științe Sociale și de a da materialul sosit la cules.

5. LISTA COMUNICĂRILOR ANUNȚATE ROMÂNEȘTI

1. Argetoianu Constantin. Cercetare economico-socială și planificare.
2. Argintescu Nicolae. Gustul popular.
3. Bărbat Alexandru. Economia rurală în Transilvania de sud.
4. Bartoș Petru, Retegan G. și Bucurescu G. *Căianul mic-Someș*, un centru de comerț rural.
5. Blidariu Ovidiu și Ion Racoveanu-Nera. Un sat de foști iobagi – *Jdioara, Severin*.
6. Brăiloiu Constantin. Muzica populară românească.
7. Brudariu Adrian. Viața juridică a satelor bănățene.
8. Bucată M. Un sat din granița bănățeană – *Prigorul*.
9. Bucurescu G., Bartoș P. și Reteganu G. *Căianul mic-Someș*, un centru de comerț rural.
10. Bușilă Constantin. Nevoile de documentare economico-socială ale industriei.
11. Butură Valer. Plantele în credințele, terapeutica și economia țărănească.
12. Călinescu Raul. Animalele în credințele, terapeutica și economia șărănească.
13. Chelcea Ion. Comunitate și tradiție.
14. Chelcea Ion. Cetele de feciori în Ardeal.
15. Colea G.T. Un sat de mari proprietari din câmpia munteană – *Perieți, Ialomița*.
16. Constantinescu C.K. Creșterea vitelor ca mijloc de agonisire a traiului populației rurale românești.
17. Costa-Foru Xenia. Familia în mediul rural și urban.
18. Costa-Foru Xenia. Cercetare și acțiune în asistența socială.
19. Cristescu Ștefania. Metodele studiului obiceiurilor și practicilor magice.
20. Dima Alexandru. Arta țărănească.
21. Dobre Marin. Un sat de foști clăcași din Moldova de sud, *Stoeșești*⁴⁸.
22. Dogaru Dumitru. Un sat din Vrancea de nord, *Bârsești*⁴⁹.
23. Duncan G.I. Un sat din zona de contact româno-sârbă *Lescovița*.
24. Durdun C.I. Două sate de muncitori de fabrică și mină, *Târnava și Tărâțel*.
25. Ficșinescu T. Transformarea țaranului în muncitor, adaptarea lui la condițiile vieții muncitorești.
26. Florescu Fl. Un sat de moși ciubărari ambulanti, *Vidra*.
27. Focșa, Gheorghe. Psihologia vieții sătești.
28. Galitzki Christina. Documentarea prealabilă.

⁴⁸ În text, *Stroezești*.

⁴⁹ În text, *Bârseștii*.

29. Galitzî Christina. Învățământul științelor sociale în România (școli, programe).
30. Garoflid C. Interpretarea reformei agrare și o prezentare a pozițiilor luate față de ea.
31. Gheorghiade A.: Un sat de răzeși din Bacău, *Răpile*.
32. Ghiulea Nicolae: Organizarea cercetărilor sociale.
33. Giurescu C.C. Evoluția satului și orașului în trecutul românesc sau evoluția structurii sociale a poporului românesc.
34. Golopenția Anton. Cercetare și acțiune în munca echipelor Serviciului Social.
35. Golopenția Anton. Cercetările de sate și orașe în România.
36. Golopenția Anton. Monografia comparativă a mai multor regiuni.
37. Golopenția Anton. Structura socială a poporului românesc.
38. Groșorean Cornel. Tipuri de sate din Banat. Proprietatea individuală și comună în satele din Banat.
39. Gusti Dimitrie. Satul și poporul românesc.
40. Gusti Dimitrie. *Le village et la ville roumaine*.
41. Gusti Dimitrie. Facultatea științelor sociale.
42. Gusti Dimitrie. *La nécessité des facultés de sociologie et de sciences sociales*.
43. Gusti Dimitrie. Metoda monografică.
44. Gusti Dimitrie. Problema coordonării institutelor de cercetări.
45. Gusti Dimitrie. Cunoaștere și acțiune socială în serviciul națiunii.
46. Herseni Traian. Grupările de sex și de vârstă din satele Țării Oltului (cetele de copii, flăcăi, fete, bătrâni, vecinătăți).
47. Herseni Traian. Planul de cercetări al Institutului de Cercetări Sociale al României.
48. Herseni Traian. Sociologia rurală românească.
49. Herseni Traian. Monografii de regiune.
50. Ioanițescu D.R. Exodul satelor către orașe.
51. Iordan Ol. Imigrările de bulgari.
52. Jornescu C. *Le relèvement de la vie sociale du paysan*.
53. Ionică I. Știința țărănească.
54. Malschi Boris. Satele de lângă Nistru, din Cetatea Albă.
55. Manoliu Florin. Satul în concepția economiei moderne organizate.
56. Measnicov I. Raportul între numărul brațelor de lucru și suprafața exploatată de gospodăria unui sat.
57. Mezincescu D. Condițiile igienice în diferitele ținuturi românești pe baza cercetărilor Institutului de Igienă.
58. Mehedinți S. Civilizația tradițională a țăranimii românești.
59. Militaru G. Un sat de muncitori de pădure din munții Banatului, *Mărul*.
60. Mladenatz G. Un istoric al încercărilor de organizare economică a țăranimii (bănci populare, obștii, cooperative).
61. Narly C. Acțiunea educatoare a statului în satele românești.
62. Nasta M. *Le facteur social et le facteur biologique dans le déterminisme de l'endémie tuberculeuse en milieu rural*.

63. Neamțu Octavian. Realizările echipelor Serviciului Social.
64. Nicoară Yolanda. Un sat din Vrancea de Nord, *Bărsești*.
65. Papadopol Dumitru. Gospodăria și familia în viața rurală românească.
66. Papadopol Dumitru. Locul și rolul sociologiei între obiectele de învățământ secundar.
67. Pârvu P. Un sat de agricultori din câmpia Tisei, *Șepreuș*.
68. Pușcariu Sextil. Structura poporului românesc.
69. Racoveanu-Nera Ion. Un sat de foști iobagi, *Jdioara-Severin*.
70. Răducanu I. Statul și viața economică a satului și orașului în sud-estul european.
71. Râmneanțu⁵⁰ P. Metoda biotipologică aplicată la studiul satelor.
72. Reteganu Gh. *Căianul mic-Someș*, un centru de comerț rural.
73. Roșca Al. Constituția biopsihică și adaptarea socială.
74. Sterian Paul. Situația economică a orașelor.
75. Stanciu Stoian. Sociologia și cercetările monografice în școlile normale și cercurile învățătoarești.
76. Stahl H.H. Viața spirituală a satului.
77. Stahl H.H. Monografia unui sat.
78. Romulus Spirescu. Un sat de producători de țuică din regiunea Văleni – *Posești*.
79. Tufescu Victor. Târgurile moldovenești.
80. Vulcănescu Mircea. Situația economiei țărănești.
81. Vulcănescu Mircea. Fundamentele epistemologice ale cercetării monografice.
82. Zinveliu V. Un centru rural de industrie casnică, *Mocodul*.
83. Zotta G. *Certains aspects de l'endémie palustre en milieu rural en Roumanie*.

**6. LISTA RAPORTORILOR ROMÂNI CARE AU TRIMES COMUNICĂRILE
PENTRU CONGRES (25 IULIE 1939)**

1. Angelescu N.C. Evoluția regimului de stăpânire asupra pământului și transformările societății românești în ultima sută de ani.
2. Botan N. *Cuhăneștii de Sus*, un sat de agricultori din Soroca.
3. Chiapella Alex. Contribuțiuni la Antropologia socială.
4. Chiru D. Vasile. Rolul social al soldatului român la sat.
5. Coman G. Un sat de foști clăcași din Moldova de Sud, *Stoezești*⁵¹.
6. Cocârlan Paul. Viața economică a satelor din Banat.
7. Dima Alexandru. *La méthode sociologique appliquée à l'étude du phénomène artistique populaire*.
8. Djuvara Mircea. *Réflexions épistémologiques sur l'idée de groupe ou d'unité sociale*.
9. Economu Virgil. Spiritul militar în evoluția socială.

⁵⁰ În text, *Ramneteanu*.

⁵¹ În text, *Stoezești*.

10. Făcăoaru Ion. Semnificația sociologică și eugenică a stratificării rasiale în populația de la sat și oraș.
11. Georgescu Dumitru. Alimentația țaranului.
12. Ghelase Ion. Păstori bârsani, element de expansiune și unitate economică, națională și socială în trecutul nostru românesc.
13. Gheorghiu Const. L'assistance médicale dans les villes et dans les villages roumains.
- 14a. Ghiulea N. Organizarea cercetărilor sociale.
- 14b. Ghiulea N. Politica socială ca baza unei facultăți de științe sociale.
15. Golopenția Ștefania. *Éléments magiques dans la vie spirituelle des paysans roumains.*
16. Ionescu-Obârșia Ion. Un sat de munte și un sat de șes din Buzău, *Gura Teghii.*
17. Ionescu Octavian. *La sociologie juridique et l'enseignement universitaire.*
18. Ionescu Șerban. *Est-il possible de concevoir un ordre social chrétien et de proposer dans l'enseignement théologique une sociologie chrétienne?*
19. Ionescu-Șișești Gheorghe. Agricultură ca mijloc de trai al populației rurale românești.
20. Lupaș I. *Das Problem der siebenbürgischen Städte Rumäniens.*
21. Madgearu Virgil. *Le phénomène du surpeuplement agricole en Roumanie.*
22. Mănătorul N. Un sat din granița Năsăudului, *Nepos.*
23. Mărgineanu Nicolae. *La mesure des attitudes sociales.*
24. Manoilescu M. *Le triangle économique et social des pays agricoles: la ville, le village, l'étranger.*
25. Mihăilescu Vintilă. Geografia orașelor din România.
26. Narly C. *L'état et l'éducation des villages.*
27. Nasta M. *Le facteur social et le facteur infectieux dans le déterminisme de l'endémie tuberculeuse en milieu rural.*
28. Parhon Constantin I. La nécessité des connaissances endocrinologiques pour l'eugénétique.
29. Petrescu Sava. Geneza orașului specific românesc *Ploeștii.*
30. Rădulescu Andrei. *L'origine roumaine de notre droit.*
31. Speranția Eugen. *Quelques aperçus sur les classes sociales.*
32. Ștefănescu-Goangă, Roșca Alex. și Cupcea S. Constituția biopsihică și adaptarea socială.
33. Ștefănuță Petre. Rituri magice pentru provocarea și oprirea ploilor la *Popoștii de Sus*, jud. Soroca.
34. Știrbu Al. Tipuri de sate din Basarabia.

7. Sumar „Archives” XVI (1943, Nr. 1–4)

ARCHIVES POUR LA SCIENCE ET LA RÉFORME SOCIALES

SOMMAIRE

I. ÉTUDESUNITÉS SOCIALES

D. Gusti	La Sociologie des unités sociales	5
Ion I. Ionică	Cadres de vie régionale roumaine	13
Th. Al. Știrbu	Types de villages de Bessarabie	24
Ion Conea	Villages d’Ungureni dans l’Olténie Subcarpathique	39
I. Gugiuman	Carte ethnographique de la ville de Huși	65
Ion I. Ghelase	Les Pâtres de Bârsa	76
Ion Chelcea	Les „Rudari” de Muscel	81
Natalia Popovici	Influence du travail de la femme sur la vie de famille	131

PROCESSUS SOCIAUX

I. Measnicov	L’émigration à Drăguș	138
--------------	-----------------------	-----

CADRE COSMOLOGIQUE

V. Tufesco	Une région de grande circulation – „Le Seuil de Târgu-Frumos”	144
------------	---	-----

CADRE BIOLOGIQUE

Patru Râmneanțu	La Méthode biotypologique dans l’étude du village	172
Victor Papilian et C. C. Velluda	Enquête anthropologique sur les „Moți”	178
M. Nasta	Le facteur social et le facteur infectieux dans le déterminisme de l’endémie tuberculeuse dans le milieu rural	207

CADRE PSYCHOLOGIQUE

G. Preda, Th. Stoenesco et E. Mateș	Recherches psychologiques chez les Moți	215
--	---	-----

MANIFESTATIONS ÉCONOMIQUES

Petre Stănculesco et Gh. Serafim	La foire de Vidra–Putna	221
-------------------------------------	-------------------------	-----

MANIFESTATIONS POLITIQUES ET JURIDIQUES

G. Ionesco-Șișești	Le nouvel aspect du problème agraire en Roumanie	260
Const. Gheorghiu	L’Assistance médicale dans les villes et dans les villages roumains	267

MANIFESTATIONS SPIRITUELLES

Valeriu Butura	Enquête sur la connaissance des plantes utilisées par les vieilles femmes de Nerej	273
Petre Ștefănuță	Rites magiques pour provoquer et arrêter la pluie à Popeștii-de-Sus (département de Soroca, Bessarabie)	283

II. INSTITUTS

L'historique et l'activité de l'Institut de Recherches Sociales de Roumanie	299
Régionale Chișinău	
Régionale Cernăuți	
Régionale Banat-Crișana	
Régionale Craiova	
L'Institut Central de Statistique de Roumanie	307
L'Institut de Recherches Agronomiques	309
L'Institut Géologique de Roumanie	312
L'Institut National Zootechnique	314
Le Musée de la Langue Roumaine	317
L'Association de Conjoncture	320

III. LE XIVÈME CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE, BUCAREST

322

IV. CHRONIQUES ET COMPTES-RENDUS DES PUBLICATIONS

L'Évolution économique de la Roumanie (Ion Veverca)	332
La Philosophie roumaine pendant ces dernières années (N. Bagdasar)	338
Histoire littéraire (G. C. Nicolescu)	349
La critique d'art et l'histoire de l'art en Roumanie (Prof. G. Oprescu)	359
Le Mouvement ethnographique et folklorique en ces dernières années (Ion Chelcea)	363
Publications sur l'assistance sociale en Roumanie de 1930 à 1939 (D. Dogaru)	370
Les Publications de l'Institut de Psychologie de l'Université de Cluj (N. Mărgineanu)	374
Publications pédagogiques (Vasile T. Nicolau)	382
Publications ethnobotaniques (Valeriu Butura)	386
Périodiques intéressant la sociologie (D. Dogaru)	390

**8. ANTON GOLOPENȚIA CĂTRE DIMITRIE GUSTI. REFERAT CU PRIVIRE
LA CREAREA UNEI UNIUNI A INSTITUTELOR DE CERCETARE ȘI ORGANIZAREA
POPORULUI DIN EUROPA DE RĂSĂRIT (CIORNĂ [1939])**

Școala de la București întreține relații cu unele dintre Institutele și personalitățile preocupate de studiul poporului propriu și de mai buna lui organizare din Europa de Răsărit.

Aceste Institute și personalități sunt:

1. Academia de Agricultură Cehoslovacă, Praga (cu servicii de cercetare și acțiune);
2. Institutul Massaryk, Brno (cercetare);
3. Grupurile de sociografi conduse de Szabo Zoltán⁵², Boldiszár Iván⁵³ din Ungaria;
4. Dr-ul Horvat⁵⁴, Zagreb (cercetări sociologice croate);
5. Dr. Tassitch⁵⁵;
6. Institutul de Cercetare a Gospodăriilor țărănești al Prof. Molloff⁵⁶, Sofia (cercetări);
7. Centrul Bulgar de Organizare Economică înființat de Fund[ati]a Near East (d-l Whipple⁵⁷);
8. Institutul Prof. Znaniecki⁵⁸, Poznan (cercetări).

⁵² Sociograful maghiar Szabo Zoltán (1912–1986) este autorul unei celebre monografii de sat (*Situația la Tard*) și al unui volum despre sărăcie și risipă în familiile țărănești. A inițiat o importantă campanie antifascistă în ziarul liberal-reformist „Magyar Nemzet”.

⁵³ Jurnalist, prozator și diplomat, Boldiszár Iván (1912–1988) a fost membru al delegației maghiare la Conferința de Pace (unde e posibil să-l fi întâlnit pe A.G.), Subsecretar de stat pentru Afaceri Străine (1947), editor al revistelor „Magyar Nemzet” (1951–1955) și „The New Hungarian Quarterly” (1960–), Președinte al PEN Clubului maghiar (1979). Autor de eseuri politice și studii de sociografie (*The Rural Heritage of Transylvania*), B. I. a scris și reportaje – dintre care cel despre Danemarca (*Țara țăranilor bogați*, 1939) a fost îndeosebi remarcat –, jurnale de călătorie în Franța, Anglia sau la New York, precum și memorialistică (amintiri despre perioada 1942–1947, cuprinse în volumul *Don-Budapesta-Paris*, 1982).

⁵⁴ Viktor Horvat își dăduse doctoratul la Universitatea Cornell din Statele Unite cu o teză intitulată *The Croatian Village Community in Yugoslavia*. În 1943 el va publica prima bibliografie de sociologie croată precum și o prezentare a gândirii sociale în Croația în volumul *Patria noastră*.

⁵⁵ Georges D. Tasić (Tassitch) era specialist în sociologie juridică (cf. volumul său *L'État et le Droit*) și va scrie ulterior despre conștiința juridică internațională.

⁵⁶ Jan S. Mollov (Molloff) era statistician și sociolog. La data la care scria A. G., el publicase, între altele, volumele *Sistemele agricole din Europa centrală* (1933) și *Prețurile produselor agricole în Bulgaria în ultimii 54 ani, 1881–1934* (1935).

⁵⁷ Clayton Whipple fusese numit la Near East Foundation (instituție de antropologie aplicată și reabilitare rurală) în anul 1934.

⁵⁸ Filosof și sociolog american de origine poloneză, Florian Witoki Znaniecki a inițiat metoda „documentelor personale” și a studiat funcțiile culturii și fenomenele de emigrație în volume cum sunt, printre altele, *Acțiunile sociale*; *Științele culturale* sau *Țăranul polonez în Europa și America*.

Celelalte instituții și persoane

Congresul Internațional de Sociologie de la București ar putea fi folosit pentru a organiza o colaborare permanentă între instituțiile și personalitățile care studiază viața poporului sau conduc acțiuni de organizare a ei în țările Europei de Răsărit.

Cum structura socială a acestor popoare prezintă numeroase trăsături comune (problema cercetării și organizării satului este cea mai însemnată dintre ele), colaborarea aceasta ar putea fi rodnică pentru fiecare din ele.

Colaborarea dintre Institute ar urma să fie organizată astfel: o întâlnire anuală într-una din țările Europei de Răsărit; schimb de publicații; schimb de studenți și de cercetători; cu timpul, publicații comune.

Cu prilejul Congresului ar putea fi organizată ședința de constituirea a Uniunii. Până la Congres ar putea fi tipărit un volum în care să fie înfățișate starea cercetărilor consacrate poporului și acțiunile de organizare a vieții țărănești. Și ar putea fi chemați în țară întâi bursieri ai Serviciului Social din țările Europei de Răsărit, așa încât congresiștii să-i găsească la Echipe.

În caz că acceptați propunerea aceasta, ar fi nevoie pentru perfectarea ei:

I. de stabilirea legăturilor cu restul Institutelor și personalităților importante pentru cercetarea vieții poporului sau pentru acțiuni de organizare. Cităm dintre acestea: Institutul maghiar pentru cercetarea satelor (Președinte: Prof. Steinecker⁵⁹, secretar Bodor Anta⁶⁰); docenții Ortutay⁶¹ [nume nedescifrat] și Iyszászi, teoreticienii cercetării satelor în Ungaria; Consilierul Ministerial St. Weiss, Directorul Sindicatului rural, Mihai Kerék secretarul Asoc[iației] gospodarilor (autori de cercetări de politică agrară), Prof. Erödi-Harrach⁶², care face cu studenții o acțiune de ajutorare a comunelor suburbane ale Budapestei din 1912 (*settlement*); Profesorii de Sociologie de la Bratislava; Prof. Usjenicki (sociologie catolică la Liubliana); Miler (Zagreb), ramura sârbească a școlii de antropogeografie a lui Cvijici⁶³; ramura bulgară a acestei școli. Profesorii respectivi de la *Mülkiye Okulu* (Facultatea pentru funcționari și diplomați) și de la *Tarik-Dil-Ciografia Fakültesi* (Fac. De istorie, limbă și geografie a turcilor). Pentru Albania, Grecia și Polonia (Cracovia, Varșovia) trebuiesc stabilite de abia Inst[itutele] și personalitățile.

În vederea acestui scop [textul se întrerupe].

⁵⁹ Ferenc/z Steinecker (1898–1969) a studiat istoria sociologiei maghiare.

⁶⁰ Sociologul maghiar Bodor Antal a lucrat la Institutul de cercetare a satului, abordând, între altele, teme privindu-i pe șvabii dunăreni (*Donauschwabern*) și ungurii din Transilvania.

⁶¹ Sociolog trecut ulterior la etnografie, Gyula Ortutay (decedat în 1978) a fost ministru al Religiei și Educației (1949), director al Institutului de etnologie (1967–1978), profesor de folclor la Universitatea din Budapesta și a condus elaborarea *Enciclopediei etnologice ungare* (1977–1982). Dintre lucrările personale, amintim *Arta populară ungară* și *Folclorul ungar* (ambele traduse în engleză).

⁶² Prof. Erödi-Harrach a fost director al Institutului de politică socială de pe lângă Facultatea de economie a Universității din Budapesta.

⁶³ Geograf sârb, Jovan Cvijic (1865–1927) a studiat geneza văii transversale a Dunării la Porțile de Fier.

**9. ANTON GOLOPENȚIA CĂTRE DIMITRIE GUSTI. MEMORIU CU PRIVIRE
LA CONSTITUIREA UNEI UNIUNI A CERCETĂRILOR ȘI A ACȚIUNII SOCIALE
DIN EUROPA DE RĂSĂRIT (CIORNĂ, [1939])**

Școala de la București întreține relații cu unele dintre Institutele și personalitățile din Europa de Răsărit, preocupate de studiul poporului propriu și de mai buna lui organizare.

Congresul Int[ernațional] de Sociologie de la București ar putea fi folosit pentru a organiza o colaborare permanentă între instituțiile și personalitățile cu această preocupare din Europa de Răsărit.

Cum numărul participanților din Occident și America va fi, pare-se, mai prejos de așteptări, inițiativa aceasta îngăduie ridicarea numărului participanților la cifra necesară pentru reușita excepțională, dorită Congresului.

Structura socială a pop[oarelor] din Răsăritul Europei prezentând numeroase trăsături comune (problema cercetării și a organizării satului este cea mai însemnată dintre ele), colaborarea aceasta ar putea fi rodnică, îngăduind fiecăruia din ele să beneficieze de experiența tuturor celorlalte. Școala din București, dispunând de mijloacele cele mai însemnate și având o activitate cu care numai cercetările din Ungaria se pot compara într-o oarecare măsură, poate obține prin această organizare ceea ce merită de mult: conducerea necontestată pe tărâmul șt[iințelor] sociale în toată Europa de Răsărit.

Colaborarea ar urma să fie organizată astfel: **1.** o întrunire anuală într-una din țările Europei de Răsărit; **2.** schimb regulat de publicații, comunicarea planurilor de lucru; **3.** schimb de studenți și de cercetători; **4.** publicații comune.

Cu prilejul Congresului ar putea fi organizată ședința de constituire a Uniunii. Până la Congres ar putea fi: **1.** tipărit un volum în care să fie înfățișată starea cercetărilor consacrate poporului și acțiunile de organizare a vieții țărănești; **2.** chemați în țară întâii invitați ai Serviciului Social și ai Institutului de Cercetări Sociale (așa încât congresiștii să-i găsească la Echipe).

În caz că rețineți această propunere, e nevoie ca:

1. Să se creeze un număr de locuri pentru tineri cercetători, propuși de Institutele din Uniune;

2. Să se treacă în bugetul publicațiilor Congresului volumul *Cercetare și acțiune socială în Europa de Răsărit*.

3. Să se întreprindă corespondența necesară sau, mai bine, să se trimită cineva la Budapesta, Praga, Liubliana, Zagreb, Belgrad, Sofia, Ankara, Atena, Poznan, Varșovia, care să cunoască la fața locului posibilitățile și să pregătească constituirea, schimbul de stud[enți] și cercetători și volumul comun.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ACTES DU XIVE CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE (ROME 30 AOÛT–3 SEPTEMBRE 1950) publiés par les soins du Président du Congrès M. le Prof. Corrado Gini, Institut International de Sociologie, Società Italiana di Sociologia. Vol. I. *Discours – Commémorations – Comptes-rendus des séances – Listes des noms*; Vol. II. *Études qui intéressent la démographie, l'urbanisme, la ruralité, la médecine et la biologie*; Vol. III. *Théories générales et études économiques, techniques, méthodologiques et didactiques*; Vol. IV. *Études historiques, archéologiques, juridiques et politiques*, Rome, [1953?].
2. ACTES DU XVE CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE, ORGANISÉ À ISTANBUL (11–17 SEPTEMBRE 1952) AU NOM DE L'INSTITUT INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE (1952–1954). Actes publiés par Hilmi Ziya Ülken, Istanbul, Imprimerie des Facultés, 2 vol. (vol. I, 1954). Publication de la Faculté des Lettres de l'Université d'Istanbul.
3. APOLZAN, LUCIA (1945). *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925–1945*, București: I.S.R.
4. BASTIDE, ROGER (1936). *L'enseignement de la sociologie en France*, „Revue internationale de sociologie”, vol. 44, nr. 7–8 (juillet–août), p. 373–396.
5. BOUGLÉ, CÉLESTIN (1937). *Préface*, in R. Aron, G. Friedmann, R. Polin et. al., *Les sciences sociales en France. Enseignement et recherche*, Paris: Paul Hartmann.
6. BULETINUL INFORMATIV, ȘTIINȚIFIC ȘI ADMINISTRATIV (1948). Publicat sub îngrijirea Președintelui Consiliului D. Gusti și Secretarului General al Consiliului Tr. Săvulescu, Vol. I, nr. 1, București: Academia Română/Consiliul național de cercetări științifice.
7. CALLÈDE, JEAN-PAUL (2013). (in) Jean Ferrette, éd., *Les sociologues sous Vichy. Actes des journées d'études IMEC, Abbaye d'Ardenne, Caen, 11–20 octobre 2010*, Numéro spécial „Anamnèses”, 7, p. 85–110.
8. CERNEA, MICHAEL (2015), *Comunicare personală*, 10 ianuarie.
9. CÎRSTOCEA, IOANA (2007). *Splendeurs et misères d'un projet intellectuel: l'École monographique de Bucarest*, „Revue d'histoire des sciences humaines”, vol. 16, nr. 1, p. 33–56.
10. CLARK, TERRY N. (1973). *Prophets and Patrons: The French University and the Emergence of the Social Sciences*, Harvard University Press.
11. CONEA, ION (dir.) (1940). *Clopotiva, un sat din Hațeg. Monografie sociologică întocmită de Echipa regală studențească 19/935 sub conducerea lui...*, vol. I–II, București: I.Ș.S.R.
12. *Congresul Internațional de Sociologie de la București*, „Soc. rom.”, IV (1939), nr. 1–3, p. 136–141.
13. CRONICAR (1943). *Vizita Prof. Corrado Gini* (in) *Legătura cu străinătatea*, „Cronicarul Institutului Central de Statistică”, nr. 2, 31 decembrie 1943, p. 21.
14. DUPRAT, GUILLAUME-LÉONCE (1936). *The International Institute of Sociology*, „American Sociological Review”, Vol. 1, nr. 3, June, p. 449–454.
15. DUPRAT, GUILLAUME-LÉONCE (1938). *Rôle de l'Institut International de Sociologie dans la coopération intellectuelle internationale* în *Les Convergences des sciences sociales et l'esprit international*, Paris, Paul Hartmann, p. 48–55.
16. ENCICLOPEDIA ROMÂNIEI (1938–1943). Vol. I. *Statul și II. Țara românească* (1938); Vol. III. *Economia națională. Cadre și producție* (1939); Vol. IV. *Economia națională. Circulație, distribuție și consum* (1943). București: Imprimeria Națională.
17. FAUCONNET, PAUL (1932). *L'enseignement de la sociologie*, „Bulletin de l'Institut Français de Sociologie”, II, fasc. 1 (Séance du 9 décembre 1931), 40 p.
18. [GEORGESCU-TISTU, N.] (1939). *Bibliografia satului românesc. Generalități, cadrul cosmic și biologic*, Craiova: Ramuri, 37 p.
19. GOLOPENȚIA, ANTON (2001). *Ultima carte (UC). Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* Volum editat, cu *Introducere și Anexă de Prof. Dr. Sanda Golopenția* București: Editura Enciclopedică.

20. GOLOPENȚIA, ANTON (2004–2014). *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de A. G.*, 4 vol. I. *Ion Adameșteanu–Nina Crainic (1923–1950)*, 2004; II. *Ștefania Cristescu (1932–1950)*, 2010; III. *Radu Crutzescu-Sabin Manuila (1917–1950)*, 2012; IV. *Marele Stat Major-Iușim Zelenciuc (1923–1950)*, 2014. Ediție îngrijită de S. Golopenția, Ruxandra Guțu Pelazza (și Lidia Bradley, vol. III), București: Editura Enciclopedică.
21. GOLOPENȚIA, ANTON (2006). *Românii de la est de Bug*, vol. I–II. Volume editate, cu *Introducere*, note și comentarii de Prof. Dr. Sanda Golopenția, București: Editura Enciclopedică.
22. GOLOPENȚIA, ANTON (2014). *Direcția Planificării și Publicațiilor*, „Transilvania”, nr. 1, p. 15–17.
23. GOLOPENȚIA, ANTON; GEORGESCU D.C. (dir.) (1941–1943). *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938. Anchetă sociologică condusă de...*, Institutul de Științe Sociale al României (I.Ș.S.R.), București, vol. I. *Populația și II. Situația economică (1941)*, vol. IV. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale (1943)*; vol. V. *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate cu ocupații anexe (1942)*.
24. GOLOPENȚIA, ANTON; POP MIHAI (dir.) (1942). *Dâmbovnicul. O plasă din sudul județului Argeș*, (extras, „Soc. rom.”, IV, nr. 7–12), București: I.Ș.S.R.
25. GOLOPENȚIA, SANDA (2002). *Cronologie*, în A. Golopenția, *Opere complete*, I (2002), p. XLVII–CXXXII.
26. GOLOPENȚIA, SANDA (2012a). *Introducere*, în A. Golopenția, *Rapsodia epistolară III*, p. XXIII–CXLI.
27. GOLOPENȚIA, SANDA (2014a). *Comunicări românești pentru al XIV-lea Congres internațional de sociologie*, în Golopenția S. (2014 b), p. 20–29.
28. GOLOPENȚIA, SANDA (coord.) (2012b). *Școala sociologică de la București. Monografiști. Echipieri*, „Secolul 21”, Număr special, nr. 1–6.
29. GOLOPENȚIA, SANDA (coord.) (2014b). *Școala sociologică de la București. Publicații. Expoziții. Proiecte*, „Transilvania”, Număr special, nr. 1.
30. GUSTI, D. (1934). *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*, București.
31. GUSTI, D. (1941). *La Science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique*, Paris: Alcan, Presses Universitaires de France.
32. GUSTI, D. (1946). *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, Vol. I. *Cunoaștere*; Vol. II. *Acțiune*, București, Fundația Regele Mihai I.
33. GUSTI, D. ([1948] 1970). *Congresul al XIV-lea internațional de sociologie din București. Comunicare făcută în ședința publică a Academiei Române din 16 aprilie 1948*, (in) D. Gusti, *Opere*, vol. III, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 95–106.
34. GUSTI, D.; HERSENI TRAIAN (dir.) (1940). *Îndrumări pentru monografiile sociologice. Redactate sub direcția științifică a D-lui Prof. D. Gusti și conducerea tehnică a D-lui Traian Herseni de Biroul cercetărilor sociologice din I.S.C.R.*, București: I.Ș.S.R.
35. HERSENI, TRAIAN (1938). *Cercetările monografice de la Drăguș*, „Soc. rom.” III, nr. 7–9, p. 412–413.
36. HERSENI, TRAIAN (dir.) (1944–1945). *Drăguș, un sat din Țara Oltului (Făgăraș)*. Seria, neterminată, cuprinde următoarele volume, dispuse pe Cadre/Manifestări și publicate la București: I.C.S.R./I.Ș.S.R.: ION I. IONICĂ, *Reprezentarea cerului*, 1944; DR. FRANCIS I. RAINER, *Tipul antropologic*, 1945; DR. D.C. GEORGESCU, *Demografia și igiena populației*, 1945; ȘTEFAN METEȘ, *I. Trecutul Țării Oltului. II. Trecutul satului Drăguș*, 1945; ȘTEFANIA CRISTESCU-GOLOPENȚIA, *Credințe și rituri magice*, 1944; AL. DIMA, *Împodobirea porților, interioarele caselor, opinii despre frumos*, 1945; AL. BĂRBAT, *Structura economică a satului*, 1944; TRAIAN HERSENI, *Unități sociale*, 1944.
37. *Institutul de Cercetări Sociale al României. Activitatea direcțiunilor*, „Soc. rom.” IV (1939), nr. 4–6, p. 332–336.

38. *ISTORIA ROMÂNIEI ÎN DATE* (2003). elaborată de Dinu C. Giurescu, Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolescu, Marcel D. Popa *et al.*, coord. Dinu C. Giurescu, București: Editura Enciclopedică.
39. JIGA, CAIUS (1945). *Contribuțiuni la bibliografia satului românesc*, Făgăraș: Tipografia „Hațiegan”.
40. MANOIL, A.; GOLOPENTIA A. (1947). *La sociologie roumaine*, în GURVITCH, GEORGES, éd. *La sociologie au XXe siècle*, Paris, P.U.F., vol. II.
41. MOSBACH-NATANSON, SÉBASTIEN (2008). *Internationalisme et tradition nationale: le cas de la constitution de la sociologie française autour de 1900*, „Revue d'histoire des sciences humaines”, 1, nr. 18, p. 35–62.
42. MOSBACH-NATANSON, SÉBASTIEN (2014). *The Forgotten One of the Triad: why did René Worms, and not Émile Durkheim or Gabriel Tarde, fail?*, (in) *Conference Proceedings of the Research Committee on History of Sociology from the XVIII ISA World Congress of Sociology in Yokohama, 13–19 July 2014*, 10 p. Consultat pe internet (www.academia.edu/8213565/The_Forgotten...).
43. POLIN, RAYMOND (1938). *Monographie et synthèse d'après Le Play*, în *Les convergences des sciences sociales et de l'esprit international. Travaux de la Conférence internationale des sciences sociales (Paris, juillet, 1937)*, Paris: Paul Hartmann.
44. ROI, CÉCILE (2011). *Guillaume-Léonce Duprat (1872–1956), l'Institut International de Sociologie et l'Allemagne dans l'entre-deux-guerres*, „Lendemain”, vol. 36, nr. 141, p. 18–42.
45. ROSTÁS, ZOLTÁN (2011). *L'histoire d'un Congrès qui n'a pas eu lieu: le XIVe Congrès international de sociologie, Bucarest (1939)*, „Les Études sociales”, nr. 153–154, p. 195–211 (număr special: *Sociologie et politique en Roumanie 1918–1948*).
46. ROSTÁS, ZOLTÁN (2014). *Beneficiile unui Congres care n-a avut loc*, in Golopenția Sanda (2014 b), p. 30–36.
47. SAVOYE, ANTOINE; KALAORA BERNARD (1985). *La mutation du mouvement le playsien*, „Revue française de sociologie”, vol. 26, nr. 2, p. 257–276.
48. SAVOYE, ANTOINE (1993). *La consécration manquée de la sociologie empirique: Le Congrès de l'institut International de Sociologie, Bucarest, 1939*, „Les Études Sociales”, nr. 121, p. 13–23.
49. SCHÖTTLER, PETER (1995). *Marc Bloch et le XIVe Congrès International de Sociologie, Bucarest, août 1939*, „Genèses”, nr. 21, décembre, p. 143–154.
50. SCHUERKENS, ULRIKE (1996). *Les Congrès de l'Institut International de Sociologie de 1894 à 1930 et l'internationalisation de la sociologie*, „International Review of Sociology”, 6, nr. 1, p. 7–24.
51. SERAGELDIN, ISMAIL (2000). *Themes for the Third Millennium: The Challenge for Rural Sociology in an Urbanizing World*. Keynote Address delivered at the 9th World Congress of Rural Sociology (22/07/1996) on Rural Potentials for the Global Future. Washington, DC: The World Bank.
52. SOMEȘAN, M. (2004). *Universitate și politică în deceniile 4–6 ale secolului 20. Episoade și documente*, București: Editura Universității din București.
53. STAHL, H.H. (dir.) (1939). *Nerej, un village d'une région archaïque. Monographie sociologique dirigée par...*, Bucarest: Institut de Sciences Sociales de Roumanie, vol. I–III.
54. TRAVAUX DU XIV-E CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE (1939–1940). A. *Les Unités sociales*, 1 vol.; B. *Le Village*, 2 vol.; C. *La Ville*. 1 vol.; D. *Ville et village*, 1 vol., Bucarest: Institut International de Sociologie et Institut de Sciences Sociales de Roumanie.
55. WORMS, RENÉ (1921). *La sociologie, sa nature, son contenu, ses attaches*, Paris: Giard.